Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ЕРА, 25 ФЕВРАЛЬ, 1988 ШУ. ★ 24 (7527). ★ Мах 3 коп.

РЕВОЛЮЦИОННИ ПЕРЕСТРОЙКАНА — ВАХАР КЕРДАДАККХАРА ИДЕОЛОГИ

1988 шера 18 феврале КПСС ЦК Пленуме КПСС ЦК Генеральни секретара М. С. ГОРБАЧЕВА даь къамаьл

Новкъостий!

Вай Пленум хул перестройка бехктокхамеча хана. Общественни вахара демократизаци яро, радикальни экономически реформас партегара дIадех болх хаьдда перспектива йолаш белга. XIX партийни конференце концепци кийчъеча хана духхьал цунца хьалхле лелаю Политбюрос. Парте стратегически балха тIа дуккха хIама белгалде дезаш я из.

Вай экономика, культура, социальни а духовни а вахар дегIакхувлара наькъаш белгалделга вай моллагIча позицеш тIара леладой а, бакъда, керттера фактор саг ше хургва, цун политически а интеллектуальни а сибат, цун говзал, цун патриотизм а интернационализм а, кхоллама из тIакхувш хилар, цун граждански позици а хьинар а.

Цхьаккха шеко яц: школаца, образованеца а кхетам баларца а дувзаденна мел дар, айхха дувзаденна да социализмаца, перестройкаца. Цул а совгIа, цун эггара лоархIамегIчарех бола лостам ба. Дагадохийтаргда аз, революци яьннача хьалххарча, геттара халача шерашка а советски школа вIаштIехьйоаккхалга парте эггара саготагIа дола гIулакх лийрхIад В. И. Ленина. ХIаьта из кхетадеш а да, хIана аьлча школах, кердача сага хьехарах а цунна кхетам баларах а тийша хиннай — долча бесса дIааргда вай — социализма кхоане.

Тахан, дикалга диллача, вай общество кердача хьалага революционни хьисапе йоалача хана а, иштта латт из дош. Обществана эш диймша вола, дог-уйла цIена йола, социализмана мутIахьа вола, цунца цхьана хьинар дола, кердадар лохаш вола, демократе хьалашка, коллективаша шоай лоIаме боахам лелабеча; шийна а мехка а хьалхара экономически социальни бехктокхам тIа-тIа лакхлуча хьале ваха а болх бе а ховргдола саг.

Цу тайпара саг кийчвара берригача боарамеча школа лоархIамах дийцад новкъоста Е. К. Лигачева доклада тIа, къамаьлаш даьча кхычар, цох цIаьккха дувцаргдац аз.

Нагахьа санна ужжал дукхъ хIамаш вай школагара хьадехе, ма боккхача лоархIаме, сий деш саг хила веза хьехархо! Ма дукха хIама ховш, ма педагогически сийг болаш а говзал йолаш а хила веза из! Укхаза я, новкъостий, — образоване ерригача системана перестройка яра «керттера звено».

Ма дарра аьлча, эш — ма хулла сихагIа а эшаш — образовани кердача тайпара вIаштIехьйоаккхалга а, керда программаш а, дешар хьехара материально-технически Iалашо елга а, из компьютеращца кийчъелга. Цхьабакъда, вай бераштa шоай знанеш а шоай дегаш а дIалуш нах ца хуле, визза вола хьехархо ца хуле, цу дерригнех формальни а дукха рузкъа дIадода а кердадар мара хургдац, дийнача гIулакха дIатIакхоачалургдац.

Хьехархо — перестройка эггара керттера саг. Нагахьа санна цо дагахьа къоабал а даь, корта болаш, хьинаре вай хьаллоаце — цIенача дагара керда дуккха охлой а къовсамхой а, революционни социалистически гIулакх дIахохьораш хургба перестройка! ХIаьта нагахьа санна формально хьаллоаце, хIаман бала боацаш, нейтральни хуле? ТIаккха хьанна могаргда цу тайпара хIаман бе-башха ца хиларах мел социальни застой хургья, гIулакх мел мисел тIехьашкахьа дугаргда ала?

Ма дарра аьлча, вахарга шийга догдоахийла я: тахан цо дувц перестройка меттаца — цIенача дег тIара, бакъдар гуччахьа дIаоалаш, хIаьта из, хетаргахьа, дикагIйола социальни педагогика я. ХIаьта а — из кхетадеш а да — кхоаненах догдоахалга дукхагIча даькъе вай ювз вай школа балхаца, цунна шийна перестройка ярца, советски хьехархочун педагогически йоккхача говзалца а кхоллама лехамашца а.

Хьехархочун йоакхо елга овлангара, цIенхаштта, вIалла тIехьа ца тетташ а шеко йоацаш а тоаде доагIа. Кегий-мегий гIулакхашта цунна тIахьожам лоаттабелга дита деза, кердадар лехаш а юкъекхувлаш а цо дечох ца тешалга дIадаккха деза. Преподавателa декхаращца тарлуш доацарех мукъавалийта веза из, керттерчоа цун ха а низ а мамогга дукхагIа хилийтар духьа. Педагогике новаторства наькъаш тIа латта духьаленаш а новкъарле еш дараш а дIадаха, хьехархочун кхоллама къахьегама хила хьакъ дола материальни хьалаш Iалашде. Из — партийни а советски а органий декхар.

Дуккхача къамех латтача советски школе болх беш ба башха-дика педагогаш-новатораш, берашта дешар хьехача а кхетам луча а шоай наькъаш лех цар.

Цар цIераш йовзаш я. Геттара лакха говзал йола цу тайпара хьехархой дукхагIа ме хул, цхьан дагарча наьха шоаш санна яраш кхы йоацаш педагогически коллективаш каст-кастагIа хьа ме хул, къаьначох, формализмах, гIулакх цхьан метте латташ хиларах сихагIа мукъаяргья вай школа. Цох доккха беркат даргда вай берашта а, берий берашта а, революционни перестройка дерригача гIулакха а.

Балха лоархIамегIбола цхьаькха лостам — юкъерчеи лакхерчеи школа материальни база. Аз дувцар да образоване а дешар хьехара а дерригача тайпаех, ерригача тайпарча дешара заведенех. Хетаргахьа, дIахойодача хана а массанахьа — центре, моттигашка — образоване база дегIайоаларан чIоагIъяран кхы тIа таронаш леха еза вай. Укхаза шин дагара дац вай, хIаьта хила йиш а яц.

Вай Пленумо шеррача паччахьалкхен позицеш тIара дийцар образованена реформа чакхъяккхарах дола дешаш. Керттердар — юкъерчеи лакхерчеи школана еш йола реформа массанахьа а йизза а чакхъяккха декхарийла да вай. Из тIехьадаккха, гIулакх ах-астагIа леладе, этта хьал хьуладе йиш яц. ЛеррагIа а де лерхIачоа тIакхача гIерташ а леладе деза гIулакх.

Укх шин дийнахьа дикка беркате дискусси яьй вай. Цо цIаьккха а хьахьекхар, проблемаш дукха Iайналга, вай тIагIертта болх бе безалга. Де дезаш дар шаьра гуш да укхаза: дикала кердача боарам тIа яккха еза советски школа. Цу тIехьа цхьа уйла йолаш да вай.

Цхьабакъда, сона хетачогIа, хIанз, Пленуме, нийса хургдацар образоване система кердаяккхара деррига хаьдда наькъаш белгал дахар. Из — атта гIулакх дац. Укхаза шин ходам боллаш дош ала деза йоккхача общественносто, хIаьта керттерча даькъе специалисташа: хьехархоша, преподавателаша, Iилманхоша. Шин аргIанарча съездага кийчлуча хьехархошта парте политически рекомендаци хийла вай Пленума решенеех. Цун уйла йойла лакхерчеи юкъера лаьрххIачеи образоване болхлоша а. Шеко яц, гIулакх иштта леладар демократизаце а перестройкас а дIадеххача тайпара хургхиларах.

Новкъостий! Айса къамаьл деш са безам бар перестройка цхьайолча принципиальни идеологически принципех дош ала. Белггала аьлча, вай чакхдоахача гIулакхий идеологически маIанах ала, хIана аьлча сага сакхетамах хьокха ца луш цхьаккха хIама чакхдалац, из юкъе воацаш цхьаккха хIама диц.

Укх таронах пайда а ийца, XIX Еррисоюзни парткonференци хьатIакхачалехьа уйла е а дувца а деза цхьадола дешаш хIанззе оттаде безам бар са.

ХIанз, тIанийца решенеш кхоачашъяра, лоаттабеча къовсама керттерча этапа вай чуденнача хана, политиках хIара деннара практика хулаш латтача хана, перестройка шерра дIайолаеннача хана из тIа-тIа дукхагIа хьокхалу итташ миллионаш болча наьха, ерригача общества вахара хьаштех. Цкъарчоа жопаш деннад аьнна хийтта хаттараш юха а актуальни хинна дIаэттад. Наха лов обществе дIадоладеннача хувцамий маIан дикагIа кхетаде, перестройке керттердар фуд, из малагIча гIулакха эш, вай сенга долх кхетаде, вай тIакхача гIерта общества керда дикал яхар вай мишта кхетаду.

Цу тайпара безам дика кхетабеш ба: общественни вахара формашта перестройка дIайолаяьй вай, кердадар карадерзаду, хьахинна яьнна стереотипаш ют. Наьха сакхетамга а психологега а, цар хьашташка, общественча а къахьегама коллективай а хьалага кхоач хувцамаш. Къайла сенна кхухьаргда, дика хинна дукха нах а тIехьа нарушенешцеи кхоачамбоацаращцеи дIатарбеннабар дIаяхача хана, уж хIамаш бе-башха ца хеташ бар уж, шоай социальни хьинар лохдаьдар цар. Дуккхачар ханнахьа кхетаданзар дIайоладеннача эргалоний маIан, ханнахьа бIаргадовнзар перестройкас вахаре керда наькъаш хьаделлалга, цо шоаш хьалъайбелга, шоай материальни а духовни а хьашташа дIадехарашта боккъонца жоп цо луш хилар. Хьаьнала къа ца хьегаш, эхь-юхь доадаь баьхарашкара, во болх баьрашкара къаьстта дукха хьадех перестройкас. Социалистически общества законаш а нравственность а гуччахьа телхаяьрех-м аз дувца а дувцац.

Иштта да, аз-м аргдар, чоалхане дац ала йиш йоаца вай болх беш дола политически а идеологически а хьал. Перестройка яра тIехьа, ма дарра аьлча, производстве санна, духовни сфере а къовсам лоаттабе безаш я парти. Кхетадеш ма хиллара, из къовсам классови антагонизмай форма йолаш бац вайцига. Бакъда, вайна гу, новкъостий, из мел ира латт. Перестройка наькъа тIа нийслуча духьаленех чIоагIгIа дискуссеш ю, наьха садуъ КПСС ЦК январски а июньски а Пленумий новаторски решенеш мело, халонаш нийслуш кхоачашъяро. Дуккхача шерашка духхьашха вайна боккъонца яйзай бе-беча хетарий социалистически плюрализм. ХIаьта из вай дIаIема хIама дац, цудухьа цун цхьан тайпара мах а биц, из Iомаде, анализ е, тахка дезаш да. Бакъда, цу дерригенена тIехьашка вайна бIаргаго деза керттердар — перестройка политика халкъо тIа-тIа чIоагIагIа хьаллоацаш хилар.

Вай ях, социализмана пайдане дар хьал а лоац, хьал а лоацаргда, халкъа хьашташта зене мел дар хьатIа а эцац, хьатIа а эцаргдац. Вайна гу — цхьаболча наьха кортошка кегар боаллалга: социализма позицеш тIара дувлий-хьогI вай боахам лелабара, общественни вахара керда, вай дIаIаманза йола формаш юкъекхувлача хана, марксистско-ленински хьехама шийна резизи йой-хьогI вай? Тамаш а яц, хIанзле а гучабаьннаб марксизма-ленинизма «га доахараш», социализмах белхараш, царна хетачогIа, цунна а вокханна а кхерам тIаэттаб.

Мичара хьадоагIаш да из? Цу тайпарча кхерамий бахьан сенах латт? Сона хетачогIа, из дувзаденна да перестройка ше цхьайолча хана бе-бе кхетаеш хиларца. Ах-астагIа бой а, болх беш йолча хIанзарча механизмана косметически ремонт яр, фасада басар хьакхар, цунна ший тайпара наладка яр лерхI цох цхьабараша, хIаьта кердачох фу хургда хIанз а ховш дац. Вокхар дIадех социализма система вIашагIйоаккхалга, итташ шерашка вай халкъо баь никъ нийса хиннабац, из цхьаннахьа дугаш бац, социализма маьхаленаш вIалла я а яц, йоах, царна йола альтернативаш буржуазни либерализма а национализма а арсеналера хьанийю. КхоалагIбараш радикальни фразеологена тIехьабаьннаб, перестройка логика теркал а ца еш, социалистически дегIаахара этапел тIехкхувсадалара тIахьех цар.

Аз мел дувцар тIатеха хIама доацаш да, хозахета проблема ира яр духьа дувцаш дац. Ма дарра аьлча, из деррига долаш да. ХIаьта цу тайпара хIама хьахиннад перестройка дIаяржарах, из кIоаргъяларах, кердача доазонашка кхачарах, вай де лерхIараш а планаш а кхоачашъюлургйолаш йолга, ленински дешашца аьлча, «цIенхаштта а йIаьхкача хана а» дукхагIчар кхетадаьчул тIехьагIа.

Принципиальни дешаех йола дог-уйла хувцарца ювзаенна йола Iалаьмате йоккхий халонаш а теркал ца йича ялац. Вай исторе хьалхагIа а хиннад цу тайпара хIама. Ший кооперативни план оттаеча хана Ленина белгалдаьккхад: «...Социализмах вайна хеташ дар овлангара денз хувцаденна хилара мукIарал ца дича далац вай». ХIаьта вайна хов цу гIулакха мел дукха низ тIабахийта бийзар парте. Цуна дола тешал — цу шерашка хинна дискуссеш. Социализмацара гIулакх кердача тайпара леладелга парте а мехка а хьаллацара Ленина сийи Iалаьмате доккха хьаькъали дезаш хилар. Цу хан-юкъа урокаш дика кхетае еза вай. Из вайна хIанз геттара хиланза даргдоацаш да.

Перестройкас вай декхарийла ду цхьайолча, вай дIаIемача характеристикашка кердача тайпара хьажа, керда общество хьалъяра марксизма-ленинизма классикаша белгалъяьча прогресса критерешца, де лерхIарашца хIанзалца хьабена никъ биста ца Iеш, хIанзчул тIехьагIа берггбола никъ биста а. Вешта аьлча, вай практически гIулакхий лостамаш бIаь шу совгIа йолча хана коммунисташа хьалхле лелаеча маякашца диста. Ритуал лелаяр духьа чIоагIденна даьнна бакъдараш юха а ца дувцаш, эттача хьалага хьежжа хьаувттача дуккхача хаттарашта жоп лехар.

Цудухьа, новкъостий, иштта боккха лоархIам хул идеологически балха, социализма а перестройка а теоре дешай. Идейно-теоретически дешай вай терко яьц ала йиш яц. Царех дукха аьннад парте XXVII съезда Центральни Комитето яьча Политически доклада тIа, КПСС Программа кердача редакце тIа, ЦК Пленумий материалаш тIа, дуккхача кхыча партийни документаш тIа. Экономика, общества политически, социальни, духовни доакъоша перестройка яра декхараш оттаде йиш яцар теорех когIортолга ца йича, идеологически кIийле кийч ца йича.

Октябра 70 шу дизара дувзаденнача документаш тIа советски халкъо хьабенача наькъа объективни ма бара мах бе, советски наха дагалаттача дуккхача чолханеча хаттарашта жоп дала гIертар вай. Цхьабакъда, хIанз — хIаьта из белгалдаккха а деза — чIоагIа эшаш да цу дешашка кердача дIадехарашка хьежжа хьожалга, цар тIа наьха аьнна болх белга.

Ма дарра аьлча, духхьал парти я дегIаахара реальни перспектива йолча дIадахачун а хIанзарчун а бзза боарам, тенденцеш теркал а еш, обществе социалистически сакхетам хьахилара процессашта керте отта вар. Перестройкас шийна къехьош дола кердадар тоькал а деш, социализм хьалъяра керда этап теоретически хьагойта могаргдар, хьаойта езар духхьал парти я. Социализмана боккъонца гIулакх деш дар, из дегIахара хьашташка хьежжа дар наьха, «кхычахьара» хьаIаийцача де лерхIарашара а доацаш, вай социалистическичаргара дIахьалхалкахьа дугаш дараш хьахаря, ерригача обществана гIулакх де оттаде деза.

Перестройка йинза даргдоацача вай кхоачадаь, кхетадеш ма хиллара, дIаяхача хана сеца латтаро хьахилийта сагостагIа йола проблемаш къоастае гIертар да. Перестройка шерагIа дIа ме ярж, дикагIа кхетаду цун юкъара маIан а социализма кхел цо къоастаеш хилар а.

Тахан чIоагIденна дIаэттад перестройка, советски общество дегIайоалаеча объективно хиланза яргйоаца этап хилар, цун маIан да дикала кердача хьалага довлар. Производительни низашка а производственни отношенешка а радикальни хувцамаш делга, общественни политически структураш революционни кердайоахалга, общества духовни, интеллектуальни потенциал дегIайоагIалга Iалашде декхарийла да вай. ХIанзарча хьалашка кердача строя ленински сибат юхаметтаоттаде, цох дIалетача ца эшача хIамаех а деформацеех а из IоцIенъе, обществана баргал мел йийттача а социализма потенциалах бизза боараме пайда эца таро ца еннача а дерригача хIамаех мукъадовла гIерт вай. ХIаьта керттердар — хIанзарча дунен ерригa реальносташ теркал а еш, социалистически обществана керда дикал ялар.

Къахьегамхой Iаьдал чIоагIдарах, сага, болхлой класса, дерригача халкъа йоакхо яр керттера лархIарах латт социализма маIан. Бухсоццача кхаьчача социализма декхар — эксплуататорски обществе санна саг Iаьдалах, производства средстваех, ший къахьегамах хьахулачох, духовни маьхаленех социальни дIакъоаставелга цIендаь дIадаккхар.

Из исторически декхар кхоачашдарга бода никъ хьабийллаб Октябрьски революце. Гола тохара лоархIам бола принципиальни хIама хилар къахьегамхой Iаьдал оттадар, производства средствашта йола частни доалахье дIаяккхар, саго саг воацавелга дIадаккхар. Уж да социализмана керттера карагIдаьннараш.

Дерригача 70 шера вай парте а халкъа а дов ураувттадаьд социализма идеяс, из хьалъяьй цар. Цхьабакъда, арахьарча а чурча а бахьанех кердача общественни строях йола ленински принципаш йизза чакхъяха вIаштIехьдаьннадац вай. Цунна цIенхаштта новкъарле йир личноста культо. 30-ча шерашка хиннача доалдара командно-административни системас, бюрократически, догматически а волюнтаристски а нийса доацараша, хIаьта 70-гIа шераш чакхдоалаши 80-гIа шераш дIадолалуши — гIулакх меттахьа ца даларга кхоачадаьча инициатива ца хиларо а тормоз еттача явленеша а. Уж явленеш а царех юхедиса вай ханага даьннар а кхы юхадоагIаргдоацаш дIадаккха деза.

Социализмана тIера, советски наьха ноахалаша цунна еллача кIийлен тIера довлац-хьогI вай, аьнна, хеташ шекбувлараштa дола жоп а укхаза да. А, социализмана тIера, марксизма-ленинизмана тIера халкъа карагIа мел даьнначунна тIера а цо хьакхеллачунна тIера а цхьа гIа тIехьашка доврдац вай. Цхьабакъда, вайна вIалла а эшаш яц догматически, бюрократически, волюнтаристски тIехьале, хIана аьлча марксизмаца-ленинизмаца а боккъонца йолча социализмаца а юкъара цхьаккха хIама дац цун.

Творчески марксизм-ленинизм — дийнача дегIаухача вахара кIоаргга Iилман хьисапе анализ елга да массаза. Критически анализ, теркал ца деш цхьаккха хIама а ца дуташ, цхьаккха хIама къайла а ца кхухьаш, цхьанна тайпарча бакъдолчох кхера ца кхераш. Духхьал цу тайпара анализ мара яц социализмана гIулакх деш. Бизза Iилман лехаме цхьаккха тайпара доазув дац е хила йиш а яц. Теоре дешаш цхьанна тайпарча декретащца къестаде йиш яц, хIаьта къестаде а дагIац. Хьаькъал долча наха паргIатта яхь лелаелга да эшаш дар. Общественни уйланна цох пайда мара баргбац, прогноз оттаяра бола цун низ алсамбаргба, долче, парте политика кийчъеча тешшаме лард хургья.

Марксизм-ленинизм — общественни дегIаахар кхетадара, коммунизм хьалъяра практика партийни лелаяра Iилман база. Цох йоалл де лерхIарий гуманизм, творчески хьисап, вахара мах беча объективни а дог-цIена а хилар, шийгара доагIар чIоаггIа хьадехаш а самокритични а хилар. Воашта карагIдаьннараш а проблемаш а боккъонца тахка, цар маIан кхетаде, перестройка а советски общество кердаяккхара а хьалашка болх бара урокаш эца лов вайна. Духхьал цудухьа чIоаггIа теркам тIаухийт вай советски заман чухь хиннача, духхьал цудухьа дагадоахк вайна исторе дешаш.

Парте а советски общества а боккъонца дола, объективни истори хьакхолларах вай дувцача хана фу дагадоалл вайна? Цу е вокх наьха цIераш яхарах, бе а ца боагIаш бицбаьрашта доагIар дIадаларах, из лоархIаме, хиланза даргдоаца, аз-м аргдар, цу Iалаьмате боккхача балха сага оагIув яле а, доалаш дац гIулакх. Деша корта сенах латт аьлча, из латт халкъа вахара а къовсама а истори хургдола бакъдолеи диззаи истори яздарах. Исторически тохкамий марксистско-ленински методологе керттера дош да из.

ХIаьта цо яхар дой, миллионаш бола нах мишта баьхаб, мишта къахьийгад, уж сенах тешаш хиннаб, коталонаш а аьттув цабалар а, открытеш а гIалаташ а, сийрдадар а трагически дар а, наьха революционни хьинар а социалистически законаш телхадар а, хIаьта дуккхача хана зуламаш дар шоайла мишта вIаши дувзаденна хиннад къаьгга хьахьокха деза. Халкъо баьча балхах хьахинначунга санна, историга Iилман, материалистически хьисапе хьажар хургда цох. Хиннар цхьан тайпара хьагойта гIертарца тарлуш доаца, дуккха оагIош йола истори, чоалхане хIамаш а вIашдухьаленаш а диалектически кхетадар хургда цох, цхьайола оагIонаш къаьстта чIоагIа хьахьокха а ца гIерташ.

Общества историна марксистско-ленински анализ яро дIадехаргда уйланга тIагIертта, чIоаггIа, критически болх байталга. Цу гIулакха эш ха, талант бехктокхам. Общественносто са даар, вай мехка хиннача дIакъайла хиннача оагIонашка сихагIа хьажа из ловш хилар кхетадеш да. Из иштта дале а, уйла ца еш выступленеш яр, сихо яь оценкаш телар де йиш йолаш хIама дац. Цхьан хана хинна чоалхане процессаш йолчча бесса хьа ца гайтача тIагIоллара выводаш ярга кхоачаде тарлу цо. Хилийта йиш йолаш дац боккъонца долча Iилман тохкамашта когаметта, бокъалдар сийрда ца даккхар меттел, из чIоагIагIа баьддерзаду конъюктурни поделкаш шерача общественноста дIатIатувсалга. Вай цунцара бувдовла деза.

Центральни Комитете, дуккхача наха йолча информаце средствай редакцешка дукха письмош ух цхьан оагIорахьара а субъективно а укх тIеххьарча хана вай исторе мах бара раьза боацача нахагара. Ах бIаь шу хьалха хиннача хIамаех, таханарча дийнахьа йолча проблемаех санна, дIайха а безам тIаозаш а язду наха. Цига-м саг цецвала хIама а дац. Дувцар вайна массанена эггара керттердар да — социализмах шоашта фу хет, шоаш социализм кхетаяр, мишта хиннад халкъа карагIдаьнна турпалера гIулакхаши цунна духьала даь зуламаши цхьана нийсдалар.

Фу ала йиш я цу вайна массанена хала долча хаттарах? Динза даргдоацаш да социализма йоккхагIйола белгалонаш цун деформацехи объективни бахьанаша нийсдалийтар субъективни факторо хьахилийтачохи хьакъоастадар. ЧIоаггIа новкъа дале а, КПСС XX съезд чакхйоаллаше, цу наькъаца вай истори тохкалга дизза

(ДIахододар 2-чен 3-чен оагIош тIа).

1988 ШЕРА 18 ФЕВРАЛЕРЧА КПСС ЦЕНТРАЛЬНИ КОМИТЕТА ПЛЕНУМА

СОЦАМ

КПСС ЦК Генеральни секретара М. С. Горбачева КПСС ЦК Пленуме даьча къамаьла хьакъехьа

КПСС Центральни Комитета Пленумо цхьа барт а болаш могаю КПСС ЦК Генеральни секретара М. С. Горбачева «Революционни перестройкана — вахар кердадаккхара идеологи» яхача къамаьлера положенеши выводаши. Къамаьл деча хана перестройка кердача этапа, кIоарга анализ яьй, цунна идеологически Iалашо яра программа оттаяьй.

Пленумо белгалдоаккх партийни организацей беррига идеологически болх къахьегамхой, къахьегама коллективаш, перестройка керттера декхараш — радикальни экономически реформа кхоачашъелга, дерригача общественни вахара демократизаци елга, хьалкхувш йолча тIехьенна а къахьегамхошта а дешар Iомаделган кхетам лулган оарцагIъяхара тIаберзабаь хила безалга.

Пленумо лерхI идеологически а политико-кхетам балара а балха формаши методаши кердаяха, советски общество революционни кердаяккхар духьа социальни нийсхо чIоагIъе эшаш хилар.

Пленумо могаю М. С. Горбачева къамаьлера арахьарча политика дешаех йола положенеши оценкаши, иштта белгалдоаккх, дунен халкъашта юкъерча гIулакхашкара нийсхони массанена йолча кхерамзлени принципаш чIоагIъяра тIаберзабаь КПСС-о, Советски паччахьалкхено дунен тIа чакхдоахача гIулакхий гуманистически чулоацам а маIан а шерра дIадовзийтар чIоагIа лоархIаме хилар.

Пленумо тIадулл КПСС ЦК Политбюрона, союзни республикай Компартей ЦК-шта, парте крайкомашта, обкомашта, горкомашта, райкомашта, юххьанцарча партийни организацешта перестройка идейни чулоацам кердабаккхара, КПСС-а нахацара бувзамаш чIоагIдара актива а берригача коммунистий а теркам тIаозалга, экономика, социальни политика, духовни вахара сфере советски, профсоюзни, комсомольски, боахамий органаша, идеологически средстваша, ерригача кадраша шоайла айхха дIа-хьа гIулакхаш леладар вIаштIехьдоаккхилга. Политически балха ерригача средстващца перестройка хIара коммуниста партийни гIулакх, хIара гражданина патриотически декхар лоархIилга вIаштIехьдаккха деза.

Нов. Х.-А. А. Берсановна «Нохчий-ГIалгIай АССР культура заслуженни болхло» яха сийлен цIи яларах дола

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума

УКАЗ

Культура даькъе доккхий гIулакхаш карагIдувлараха хьинаре общественни болх барахи «Нохчий-ГIалгIай АССР культура заслуженни болхло» яха сийлен цIи лойла Берсанов Хож-Ахьмад Ахматовича — халкъа творчестваи культурно-просветительни балхеи республикански Iилма-методически центра директора заместитела.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель Х. БОКОВ.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь С. КОЖУХОВСКИЙ.

г. Грозный,
1988 шу, 19 февраль.

●

Нов. В. И. Степаненкона «Нохч-ГIалгIай» АССР заслуженни рационализатор» яха сийлен цIи яларах дола

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума

УКАЗ

Рационализаторски балха тIехь доккхий гIулакхаш карагIдувлараха общественни вахаре хьинаре дакъа лацарахи «Нохч-ГIалгIай АССР заслуженни рационализатор» яха сийлен цIи лойла Степаненко Владимир Ильича — «Грознефтеоргсинтез» яхача производственни объединене СССР 50 шу дизара цIерагIча Грозненски химически завода цеха мастера.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель Х. БОКОВ.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь С. КОЖУХОВСКИЙ.

г. Грозный,
1988 шу, 19 февраль.

●

Н.н. Г. Н. Волика, Б. Ю. Дикаевна, Ю. В. Черновна «Нохчий-ГIалгIай АССР заслуженни ветеринарни лор» яха сийлен цIи яларах дола

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума

УКАЗ

Хьайбаш леладара даькъе доккхий гIулакхаш карагIдувлараха общественни вахаре хьинаре дакъа лацарахи «Нохч-ГIалгIай АССР заслуженни ветеринарни лор» яха сийлен цIи лойла:

Волик Григорий Николаевича — Нохч-ГIалгIай Iилма-тохкама ветеринарни станце ветеринарни санитарен зоогигиенан лабораторе заведующена.

Дикаев Бексултан Юсуповича — Нохч-ГIалгIай Iилма-тохкама ветеринарни станце паразитологе лабораторе заведующена.

Чернов Юрий Васильевича — Нохч-ГIалгIай АССР Шелковской районни агропромышленни объединене керттерча ветеринарни лора.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель Х. БОКОВ.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь С. КОЖУХОВСКИЙ.

г. Грозный.
1988 шу, 19 февраль.

РЕВОЛЮЦИОННИ ПЕРЕСТРОЙКАНА — ВАХАР КЕРДАДАККХАРА ИДЕОЛОГИ

(ДIахододар. Долалур 1-ча оагIо тIа).

чакхдаьккхадац. ДIахо йодача хана уж дешаш вIалла ца дувцаш дита гIертар. Цхьабакъда, идейни вахаре яьсса моттиг хилац. Из хьалъюз примитивни фаьлгаша е бокъонца хийрача идеологе. Тахан керттердар — сатийннача а объективни а балха деза хьалаш хьадар, цу балха тIа гласность хилийтар, цо, кхыдар ца дийцача, халкъана шийна таро хулийт вай историе дешаш дувцача хьинаре дакъа лаца, долче — цунна кхетам ле, нийса бола исторически сакхетам вIаштIехьбаккха.

Новкъостий, юха а белгалдаккха лов сона, вай историега со кховдар духхьал дIадахачунца болча безамо хьалхадаьккха ца хилар. Из вайна чIоаггIа эшаш да таханарча балха а перестройка декхараш кхоачашдара а. Вай кхайкаяьй: «ДукхагIа социализм!» яха лозунг, цу духьа тахан вай къоастаде деза малагIа маьхаленаши принципаши бокъонца социалистически лархIа мегаргья.

Кердаялара кердача исторически доазонашка кхаьчай социализм. Долче, кердадоалаш да деррига а. Практика а теори а. Перестройка цу цхьан ханна — хьалха дIаяхача хана дерригача социально - экономически, духовни вай дегIадахкарах хьахиннар а юхакъувларах вай мукъадовлара «отрицание отрицания» яха ший тайпара фаза а я. Перестройка, нагахьа санна цун духовни бустамаш хьаийцача, — массабарашта хьалхашка социалистически маьхалений, царех керттеръяр — къахьегача сагагахьа дIаерзар а долаш, Iалаьмате боккха лоархIам бизза меттаоттабе гIортар да. Социализма маьхаленаштеи идеалаштеи тIера Iояккха еза царна когаметта дIаоттае гIийрта бюрократизма мукх, сага дикагIдола кхоллама низаш мукъадаха деза, саг духовно дегIавар Iалашде деза.

Перестройко обществана лу, парада санна дIанийсбелга а доацаш, бе-бе йолча сага тароний, хьаштий, лехамий, говзалий кIийлен тIа нах вIашагIтоха а кхотабу а идеяш. Перестройкас когIгIорталга ю хIара сага знанех, хьаькъалах, опытах, дикагIйолча наьха оамалех. Цо эггара йоккхагIйола таронаш хьаелл вахарца, общественни эргалонашка саго ше дакъа лацарца наха кхетам балара. Духхьал хьайийлла а Iац. Цо дIадех цу таронех хьадда а реально а пайда эцалга. Ма дарра аьлча, цох латт перестройка маIан.

Мишта лел гIулакхаш цун керттерча лостаме? Наха Iомаю практически экономика, Iомаю демократи, гласность. Талмастта Iомабенна ца Iеш, боахам лелабара керда методаш караерзаеча дакъа а лоацаш. Партийни собранешка, массови информаце средствашка йолча дискуссешкара а бе-бе долча хетарий къовсамашкара а, шоай практике кхетаду наха перестройка яхалга фуд, шоашкара цо малагIа гIулакхаш дар дIадех, уж бахача а къахьегаш болча а хьаддача хьалашка.

Вахаро ше данм увттаву сага из е вож никъ, гIулакх харжара хьалхашка. МалагIа формаш хержача бакъахьа дар-те бригада, цеха, предприяте ерригача коллектива болх вIаштIехьбоаккхача хана? Къахьегарах алапи далар мишта хила деза, кулгалхо мала хоржаргвар, хьанах теша мегаргва, цох тийша фу дита мегаргда? Смежникашцара гIулакхаш мишта вIаштIехьдаха деза? Мишта кхетаде деза общественни вахаре, литературе, искусстве дола керда хIамаш? Е хьалха йовзаш па хинна оагIонаш гучаяьха къаьнара хIамаш? Цу тайпара хаттараш кIезига дац, хIаьта хIара дийнахьа сага хьалхашка а увтт уж. Тахан хьахаржа а сомадаккха а дезар да сага хьинар, из ший лоIам, уйлаш, гIулакхаш долаш хилар. Хилийта цига хIанз а къувса дезаш дар а совдар а. Цхьабакъда унахцIенача кIийлено, дагадоаллар нийсхо йолаш къоастадаро, хила ма доагIара а социалистически принципашта жоп луш а долча хIара дийнахьарча вахаро ший гIулакх дергда.

Керттердар, новкъостий, демократизаци яр. Из перестройко лерхIарашка кхачара эггара чIоагIагIа эшар да. Социализма ленински концепце чулоацама жоп луш я демократизаци. Цо аьттув лургба вай обществана шоаш бахьан долаш Октябрьски революци яьккхача идеалашка кхача. Хиланза даргдоацаш да, ерригача парте дика кхетадар, общества вахара ерригача оагIошка хулаш латтача кIоаргача хувцамашта, доалдареи шоашшоашта доалдареи реальни процессашта сага фактор юкъейоалаяр алхха демократизаци яра наькъаца мара хила йиш йоацалга. Алхха демократизацегеи гласностагеи гIолла мара дIадаккха йиш яц чIоагIа кIоаргденна хIама бе-башха ца хетара, дог эккхара хьал, цунга гIолла мара йиш яц къахьегамхой социально - политически хьинара низ бола импульс яла а. Духхьал къахьегамхой шоаш безам тIабаха а шоай лоIамца а общества дерригача гIулакхашта юкъе дакъа лоацаш хилча мара кхоачашъе вIаштIехьдаргдац социализма гуманистически де лерхIарий таронаш.

Вай хIанз кIоаргга кхетаду, мел дукха доадаьд вай хьалха советски социалистически демократех хьокхалуш йолча ленински уйлай, де лийрхIарий, практически рекомендацей кхоллама низ бухе кхаччалца, е теоре а, е практике а — ца бовзар бахьан долаш. Из, новкъостий, белгалдаккха деза. ХIана аьлча хIанз а хьабетталу демократе процесс шерра яржар бIаргаяйча, гарре эгабеш бола нах. Цхьабараш корзагIбаьнна хьувз, вай гIалатах лораде гIерт: демократех кегар ма хулабалар, яха. ХIаьта а дIахьажал — сево садуаш ба уж нах? Банне а бац обществана чIоаггIа лоархIаме йола проблемаш дагайоахкаш. ДукхагIча даькъе царна дагадоахкараш духхьал шоай хьашташ да. Партийцаша, къаьстта кулгалдара составера бараш а болаш, из цхьаккха дича тIаэца йиш йолаш никъ бац.

Парте, кхыдолча дешашка санна, демократизма масал гойта деза. Хозахета дувцац аз цох. Вайна гу, мел йоккхача халонашца дIадоакк эггара ширдаьнарех цаI дола а кIоаргга овлаш хийца а айп — дуккха партийни комитеташ, цар аппараташ командаш телара, массанена шоашта хетар хьалхадаккхара, массанена когаметта дешаш къестадара методашта тIакхувш хилар. Фуд укхаза лела ца деш! Цхьайолча партийни органашка, масала, чIоагIа езаеннай селекторни совещанеш, цхьаболча бетташка 40 дIакхоачаш чакхйоах уж: бус 11 сахьат даьлча чакхйоакх цаI, хIаьта Iуйрийна 8 сахьат даьлча кердаяр дIайолаю. Иштта хул-кх хIара денна. Сенна эшаш да из? Бегашта санна районни болхлоша дувц хIанз эшар «обком-райком» яха телетIий мара дац, райкома хьалхара секретарь ураэтта мишта латт а цо лерга юхе кулг лоаттадой а хьажар духьа. ХIанз а тIехь дуккха моттигаш нийслу гласности демократии шоашта товчча гомашка оттае, общественноста хетачун хам а ца беш, ловр-товр де, пресса юхатоха гIерташ. Цхьан моттиге IотоIаву ширдаьнначоа, боахам во лелабара, зуламашта духьала а ваьнна, «сатем боабаь» саг. ШоллагIчакхьа — колхозникий бокъонаш IотеIаю. КхоалагIчакхьа — кулгалхо хоржалга моттийтара леладу. ЙиъалагIчакхьа — наха яхачох дош а ца хеташ, цар вахара хьашташца, бокъонашца ювшаш йоаца решенеш тIаэц. Шеко яц, укхаза болх бе йоалур дукхача шерашка чIоагIлуш хьаена тоъал дукхача кулгалдара кадрай оамал я — деррига а «бе доалладар», массадолча гIулакхашта лакхера инстанци хилар, низ бара наькъаца гIулакх дIадахьар. Ма дарра аьлча, кхыдола наькъаш цар хьатIаэца а тигац. Уж-м бокъонца унзарбоах -айлуш доагIача наьха хьинаро.

Цар чIоаггIа кхетаде деза — перестройка кердача этапе ший кулгалдара, авангардни лоархIам вIаштIехьбаккха, йоккхий эргалонаш яра нах оарцагIбаха парте духхьал балха демократически методашца мара йиш йоацилга. Вай дукха доадаьд, хIанз доадеш а латт наьха инициатива, кхоллам, шоай лоIаме хилар биззача боараме хьаделла ца магарах. Духхьал цунах латт эггара доккхагIдола, эггара халагIдола, цхьабакъда эггара лоархIаме дола а декхар. Из кхоачашдарах, ма дарра аьлча, дIагIертад деррига а.

Инициатива йоацаш, творчески нах боацаш дIахьалхашкахьа даха цхьанна тайпара вIаштIехьа дац. Революционни хувцамаш де хIаьта а. Аз из дувц, хIана аьлча практике каст-каста нийслу инициативана во реакци хулаш, из тIа ца эцаш. ДукхагIйолча моттигашка гIулакхаша чулоацам малагIа ба ха а ца гIерташ, инициатор юхатохар духьа лаьрххIа бахьанаш а лехаш ду из. ХIанзарчоа из чIоаггIа даьржа гIулакх да! Цу тайпарча хIамашца машар бе йиш йолаш дац вай. Иштта хуле, перестройка дIагIоргьяц. Вай из деррига кхетаде а обществе инициатива мамогга дегIайоалаяра динза доргдоацар де а деза. Тахан вай цига итташ эзараш новатораш, майра, хIама лохаш, инициатива йолаш, кердачох ца кхераш нах ба. Эшаш да, кхоана уж бIаь эзараш, лоамма миллионаш хилар.

Социализм — из инициативни болча наьха общество я. Социализм ше а — из историера эггара сийлахь-йоккха инициатива. Лоацца аьлча, инициатива — вайна духьале ер, вайна къувлар дац, кампани яц, хиланза даргдоаца прогресса лоархIамегIдола хIама да.

Демократизацеи гласностеи процессаш дIайоаржаеча Iалаьмате боккха лоархIам кхоач партийни пропагандаги агитацеги, дукхача наха йолча информаце средствашка. Къайла ца хьош дIааьлча, новкъостий, вай дукхагIйолча хана кIезига, цхьа теIIа а мах бу вай пропагандистий, лекторий, идеологически болхлой йок кхача арме беча балхах хьахуларий. Цхьабакъда, парте идеяш, общество кердаяккхара идеяш цар дешаща дIакхоач наьха хьаькъалашкеи дегашкеи. Со ала дезаш ва, вай газеташа общественно - политически а художественни а журналаша, телевиденес, радиос, лекционни пропагандас, къахьегаме хьалхалаттараща, перестройка «прорабашца» долча юхьдухьаларча вIашагIкхетараша керда хьал хьадара, наьха хьаькъалаш мукъадахара, перестройка аспекташцара безам дийнбара а бе-бе долча наха хетарашта аккумуляци яра дукха даьлга а хIанз деш латталга а.

Прессаи телевиденеи гластноста прожектор тIаерзаю ховш е ца ховш, кхетадеш е ца кхетадеш, перестройкана духьале е новкъарле еча наха. Цар гадоах энтузиастий, дIайовзийт цар опыт, цар харцонах лорабу дерригача дегаца кердача тайпара къахьега гIертараш, бокъонца долча гIулакхе гIалат баларах ца кхерараш, «хур хурга-кх», аьнна, тоссабала кийча бараш, перестройка чарх кхы сихагIа кхестийтара шоаш а бехктокхаме болга кхетадераш.

КПСС ЦК хиннача вIашагIкхетарашка аз дийцадар дукхача наха йолча информаце средствай болх вай дикача оагIорахьа могабеш хиларах. Цхьабакъда, из укхаза деррига а дика да ала гIерталга дац. Дукхача наха йолча информаце средствашта цхьайолча хана говзал тааш партеи халкъои къестадеча дешай еррига кIоаргал, кердадар хьахьокха. Журналий, газетий, лийле-лийле болар талхаш моттигаш хул — сенсацеца бола безам юхакъовла магац, тIагIоллара мах бу хIанз долаш долчун а дIадахачун а, групповщина элементаш гучаювл. ДукхагIа хиннаяле а, цхьабакъда, хIанз а чIоагIа кхоачам боацаш я къахьегама коллективашкарча, городашкарча, районашкарча, областашкарча, республикашкарча, центрерча перестройка опытах йола материалаш. Къамаьл дац, дIайодар чоалхане процесс я, из чакхйоал хала, лехамаш деш. Цхьабакъда, вай тIатеIIа а тIагIертта а дIаходургагда перестройка гIулакх, цун проблемаши дикагIдола хьахулараши тохка а тохкаш. Цунна тIабербзабаь хила беза дукхача наха йолча информаце средствай теркам а.

Новкъостий! Демократизаце процессо ира оттаду вай обществе законаша яхар кхоачашдара дош. В. И. Ленина иштта лира къовсам лоаттабаь правовой нигилизм чIоаггIа дIаяьржаяр командаш телара методаш лелаяьча хьалашка. Сов чIоагIа дIаяьржа централизм а административность а цхьан оагIорахьареи местничество вокх оагIорахьареи Iалаьмате во тарлу законашца. Царца дикагIа тарлу йIаьххача хана «Градоначальникаш законащца теIацабар» яха законопроект ший дагахьа лелаяьча щедрински градоначальника психологи.

Перестройко низ бола демократически духьале оттаю цу тайпарча шийна ловр-товр дара, администрировани яра наькъа тIа, еррига органаш, еррига кадраш, цахаддаш шоай болх законашца вIашкабоагIаш ба е бац хьежа езача оттаю. Дуккхаш а цунга дIаIемабац. Цхьабакъда, дIа ца Iемача баргбаш. Вай декхарийла да перестройка правови рычагаш чIоагIъяра тIаберзабаь никъ дIабахьа, хьалхарча даькъе паччахьалкхеи предприятех дола Закон а экономически реформа законодательни акташ а йолаш, уж бе-бе йолча ведомственни инструкцешеи указанешеи кIалхара йошаяь, дIа-хьа йодаергйоацаш.

Обществе дIахо демократизаци яра наькъо хьалхадоакх социалистически законность тIа-тIа чIоагIъелга. Халкъа Iаьдал — из цун лоIам гойта законаш дизза а бIарчча а котдалар да. Цудухьа лов сона берригагнах, центре а моттигашкара а, еррига кадраш чулоацца цаI йола комплексни юкъарпаччахьалкхеи система из хиларах тарра, юридически всеобуч хьаяра хьакъехьа вай Пленуме кхайкаяь уйла хьадда хьаллаца.

Ма дарра аьлча, новкъостий, хьагучогIа, вай дизза кхетадац мел гаьнна йолха тIехьаленаш йолаш я а я, хург а я демократе процессаш, мел кердача тайпара увттаду цар парте, паччахьалкхеи, кадрай балха. Вай мехка беррига гражданий вахара а къахьегама а доагIаш дола дешаш. Социалистически обществана тIатеIIа демократизаци е езаш хилар тIа ца эцар, е цун бизза мах ца бар — кхыдар доацаш, халкъах а из социализмана мутIахьа хиларах а ца тешалга да.

Революционни хувцамаш хьокхадаланза па доалаш, кIоаргга хьокхалу культура, общества духовни вахара дешаех а.

Дега тоам беш дар селхан а тахан а пренешка новкъосташа из дош шерра а безам тIабаха а дийца хилар. Халкъа юкъара культура айяра йоакхо елга чIоагIа белгалдаьлар вай Пленуме. Къамаьл даьчар цох лаьца дийцар тайп-тайпара дисциплинаш хьехара йола ханаш къоастаярца дувзаденна, юкъарчеи лакхерчеи образоване дикал айъелга динза даргдоацаш хиларца дувзаденна, хIанзарча технически прогресса эшаращца дувзаденна. Цох лаьца дийцар литература, искусства, ма дарра аьлча, художественни творчества хIанз хила безача лоархIамца дувзаденна, бытерча культураца, юххера, партийни балха декхаращца а дувзаденна. Дош цу тайпара оттадар нийса да, хIана аьлча, майра а кхерам боацаш а наха духьал вахар, моллагIдола, гIулакхаш царца цхьана къестадеи дувцеи кийча хилар — из моллагIча ранга кулгалхочун культура белгало я. Пленуме къамаьл даьчар белгалдаьккхар, культура ца хилча демократи хила йиш йоацилга. Из боккъонца иштта да.

Къаьстта боккха лоархIам болаш да новкъосташа культура проблема халкъашта юкъерча гIулакхаща, къона ноахал интернациональни дог-уйла йолаш хьалкхеярца вIашкайийза хилар.

Сийлахь - боккха Октябрь хургба яхаш мара боацача хана, из гаргагIертача хана а къаьгга гуш дар — культура йоацаш, культурал арахьа цхьаккха социализм хургйоацалга. Ленински культурни программа вахара ювзаро культурни прогресса цIаккха ца хиннача лакхаленашка кхачийтар вай общество, цун эггара лоархIамегIйолча предпосылкех цаI а хинна дIаэттар из.

ХIанз, перестройка, социалистически общество кердаяккхара, демократи шерра дегIайоалаяра декхараш къестадеш вай долча хана, духовни культура проблемаш дукхагIча даькъе кердача тайпара увтт. Цар кердал белгалйоал вай хIанз сагагахьа кховдарца, цун реальни юхь-сибатага, потенциалага, эшарашка дIадерзарца, — хIана аьлча духхьал тух-сискалца, хIанзарча материальни хьаларонца вахац саг. ДукхагIча даькъе из вах бакъдолчунца, эхь-бехк хетарца, нийсхонца, кортамукъаленца, эзделца, вахар дезарца. Кердача тайпара увттаю культура проблемаш социализм дегIаяра хIанзарча этапо, тахан а тIехь къаьгга гуш да цун кердаяларо социализма маьхаленашта дерригача дунеи безам тIаозалга, сеца латтача хьалах, шоашта карагIдаьнначох кхоачам барахи цох сов чIоагIа доккхал дарахи, духовно цхьан моттиге латтарах IоцIенделга. Кердача тайпара увттаду уж хIанзарча дунено а — цIаккха ца хиннача бесса тIа-тIа дукхагIа а цахаддаш а дIахьа бувзамаши гIулакхаши деча, Iилма, культура, информаце ганзаш дIа-хьа луча дунено; хIара дийнахьа яхар мо, ирра вIаши чугIертар, вIаши кхохкабалар долча, хIаьта иштта дикагIйола юкъарадамлеи маьхаленаш дIа-хьа луш дIаьхеггIа хулача дунено.

Къаьнача бакъдолчо йоах: дика Iунал даьча культура оахам тIа мара хьахилац керда культурни тIоа. Марксизм ше а хьахиннай дунеи культура боккхача новкъа. Большевизмо шийна чуийцай Россе сийлахь йоккхача культура дикагIйола гуманистически традицеш. «Къаьнарча» культура беркати гуманизми — вайна ховш да мел лакха мах баьб цун В. И. Ленина — дунеи цивилизаце Iалаьмате доккха дакъа а хинна дIаэттай. Белгала цу тIа хьалкхийнаб вай революцена керте льтта нах. ХIанз а вай декхарийла да майреи тIатеIIаи перестройка культурни тIоа алсамбаккха а шербе а, воайла хьалхагIа дIабахарий дерригача духовни беркатах пайда эцаш а, из дегIадоаладеш а.

Кхыча бесса аьлча, хIанз а ший лоархIам боа ца беш да Ленинас цу хьакъехьа аьннар, — «адамлеи дерригача дегIадаро хьакхеллача культура знанешца» дIаьхий де шоаш. Из — хIанзарча хьадда долча хьалашка классови а юкъерадамлеи а реальни диалектика гучаялар да.

ДIадахачох вай хьаэца езача керттерча урокех цаI сенах латт: из латт, нагахьа санна экономикерча командно - административни методашта вай ак яхаш хилча, тIаккха духовни прогрессе цу тайпара методаш вIалла тIаэца йиш йолаш а яц, яхачох. Демократизм, нахах тешалга, хьалхагIа довзаш ца хиннар юкъедоаладеча а из лехача а сатохаш хилар, компетентность, дог-цIена хилар, инициативеи новаторствои могаелга, таланташ хьаллувцалга — уж я культура дешашка, перестройка духовни даькъе партийни балха керттера принципаш.

Партес чIоаггIа хьаллаьцаб вай общества духовни сфере чакхйоала, из IоцIенъс, йIаьхегIа хилийта, цун нравственни низ а хIама хьакхоллара потенциал а дегIайоалае новкъостал деча процессашта йоакхо яра, компетентни дIахо хургдолачун уйла еш бола никъ.

Дувцар цу сферера процессаш шоай лоIамагIа дIахецилгах а вай идеологецеи моралацеи вIашкадоагIаш доаца хIамаш хилийтарах а дац. Дош цу тайпара оттаделга вай хьатIаэца йиш йолаш дац. Халкъа хьашташ, социализма хьашташ — гой, уж я перестройка ориентираш, цу дакъе духовни сферера яраш а йолаш.

Перестройка декхараш къестаде деза, наьха инициативеи уж шоай лоIаме хилари ма хулла хьаллоацаргдолаш, кулгалдара бюрократически стила бокъонца дола кхоачамбоацараш — наьха мелал, граждански дог-уйла ца хилар, хIама бебашха ца хетари цох дог эккхари, ший уйла ца хилар дIадоаккхаргдолаш. Го деза: болар юхакъувла низаш духовни сфере а долаш долга. Хетаргахьа укхаза моллагIча кхыча моттиге долчул чIоагIагIа долаш а.

ХIаа, цхьаволчоа инерцегIа ваха аттагIа а хало йоацаш а да, дIаIемав из цунга. Болаш ба хувцамаш геттара сиха хиларга тIехбаьнна дог доаха нах а. Цхьабакъда, тамашаш хилац. Вай декхараш сийлахь-доккха а чоалхане а да. Перестройка — болх, болх, кхы цIаькхаза а болх. ТIагIертта а, денал долаш а, хIара дийнахьа бу болх. Из кхетадар, перестройка толам боаккхаргхиларах бола бехктокхам шийна тIаэцар — духовне даькъе дегIаахаргахьа гIа баккхар да. Советски наха, советски интеллигенце кхетаду из, гIулакхаща гойт цар парте лерхIараш шоаш тIаэцалга, хьаллоацаш хилар.

Вайна гуш а да, вай мах беш а да перестройка еча, Iилма-технически прогресс сихъеча, вай ха идейно-теоретически кхетаеча, мехка общественни сакхетам дегIабоалабеча, советски наьха дог доахарий, дог латтарий, уйлай беркат художественни хьисапе хьагойтача интеллигенце юкъехьош дола дакъа. Со дог тийша ва: вай ешаргья, вайна гург а хозарг а я кIедж йоахача вай хано дIа ма деххара йола произведенеш.

Вай культура тамашийна белгало — из дукхача къамий юкъара хилар. Цох лаьца вай каст-каста дувца а дувц, цунга дIа а Iемад вай, цхьабакъда, хетачогIа, боагIача тайпара цун мах бе Iемадац. СССР халкъаш цхьан исторически кхело вIашагIтеха да. Из — эггара йоккхагIйолча халонех чакхдаьнначa вай вошала а гаргалон а кIийле я. Вай низа хьаст — вежарашха долча халкъий а ерригача адамлеи а духовни опыто йIаьхегIа яь къаман культураш паргIатта дегIайоалаяр.

Бокъонца йола интернационализм, къамий бокъонца дола доттагIал хила йиш яц хIара къаман истори, цун мотт, культура, сий, эхь-эздел кIоаргга ца лоархIаш, шерра дIа-са гIулакхаш ца леладеча. Ма хулла хьаллаца деза къамий культураш та юкъе дIахо дукхагIа бувзамаш шерделга, уж шоайла йIаьхегIа хулга, уж дегIаухилга а тоалулга а.

Советски патриотизм — вай эггара дезагIа дола хIама. Цунца тарлургдац национализм а шовинизм а цхьанна тайпара лелаелга. МоллагIа цун сибат дале а, национализм бIаргаш дайна я. Самоизоляци е гIертаро алхха духовни тупике вуг. Социалистически революце йоккха хилара боарам, цун сийлале, сага конкретика, социализм, социалистически Даьхе лораяра тIехьа парте а халкъо а лоаттабьча къовсама диззача бакъдолчун а турпалан масштабаш йовзаш а кхетаеш а хиларо советски патриотизма овлан система хьаллоаттаю. ХIаьта укхаза боккха лоархIам болча деша тIа IотIакхоач вай — революцеги Советски Iаьдалеги гIолла хIара халкъа курали цунна карагIдаьннарии социалистически общества интернационализмаца вIашагIтохарга.

Ма дарра аьлча, хIанзарча этапе къаман политикага чIоагIа хьажа деза вай. Дерригача лостамех — теоре а практике а. Вай общества принципиальни а вахара лоархIаме а дола дош да из. Хетаргахьа, къаман политика проблемашта хетаяь, Централни Комитета цхьа пленум йича бакъахьа хургъа.

Культура, идеологе дешаща ловзараш де йиш яц, яхаш Пленуме къамаьл даьча новкъосташа дийцар хьаллоц аз. Духовни сфере дара а, эггара хьалхарча аргIагIа духьал укх сфера доагIаш а хила мег из, вай, марксисто-ленински принципашца кулгал а деш, хила деза. Цхьаккха а дича принципаш тIара довла йиш яц вай, новкъостий. Ленинга диллача эггара нийсагIа йола политика принципиальни яр я.

Новкъостий! Радикальни экономически реформас Iомае а къоастае а езаш дукха керда проблемаш оттаяьй вайна хьалхашка. Цу даькъе идеологически яраш а йолаш. Тахан ала йиш йолаш да вай, халкъа боахама еррига а сфераш практически чулоацаш, из шерра дIаяржаш латт, аьнна. ДIадоладенна планироване, самофинансироване, самоуправлене, къахьегама мах беча керда методаш массанахьа юкъейувлилга. Доал дара организационни структураш йоагIа. Экономике керда хьал хьахилара белгало я тайп-тайпарча доакъошка кооперации, индивидуальни къахьегам вIаштIехьбоаккхача низ болар. Ма дарра аьлча, кердача ларда я хьахулаш латт социалистически экономика кооперативни сектор.

Цу дерригне дикка хувцамаш ду боахама доал дара а из лелабара а принципашта, экономически отношеней еррига а система вIаштIехьйоаккхача. ХIанз йиш яц паччахьалкхено новкъостал дергда, яхаш дагIа. Эггара хьалха ког-гIорталга е еза шоай низех, боахамо дикагIа пайда лургбола наькъаш лахарах, Iилма-технически прогрессана карагIдаьннараш шерра юкъекхувларах, кадрай лакха говзал а компетентность а хиларах, къахьегамхой инициативах. ГIулакхацара наьха отношенеш мишта хувцалу гуш да вай, новкъостий. ТIа-тIа дикагIа бовз царна къахьегама а материальни а ресурсай мах, хов уж лораеш а эффективни дIаухийташ а ца хилча тIеххьара хьахулар а дукха хургдоацилга.

Нах кхетаде баьннаб къаьнача IаьдалагIа, хьалха санна къахьегарах керда дешаш къоасталургдоацалга.

ХIаьта вай, хIанз мара дIадолалуш а дац боахама расчет юкъейоалае. Цун система эргайоахаш тоаергья. ДIахо йодача хана даргда вай производства средстваш оптом йохка, юкъарчал а доацаш бувзамаш леладелга дегIакхувла, кооперацега, маьхаш увттадара реформага. Цу дерригнех чакхдовла, из карадерзаде, дIачIоагIде деза вай. ХIанз йолча бесса хозрасчет юкъейоалаяро а дуккха проблемаш хьаяь а хьаеш а я. Духьаленашта тIаувтт, хIанз а кагъяьланза йолча торможене механизма тайп-тайпара оагIош гучаювл.

Хетаргахьа, реформа керттера дешаш белгалдаьхадьннад, паччахьалкхеи предприятех дола Закон отта а даь, дерригача халкъо дийца а дийца, тIанийцад. Цунна вIалла а тIера ца доалаш хIанз болх бе беза. Цхьабакъда, центре а моттигашка а хIанзарчоа кIезига моттигаш яц къаьнача IаьдалагIа гIулакх леладеш, халкъа боахам къаьнача методашца лелабе гIерташ.

Центре хIанз а валови хьокхамашта тIакхувш ба, паччахьалкхеи заказашка гIолла администрировани гучаювл, боахам лелабара экономически методашта меттел, къайлагIа команда тела безам болаш моттигаш хул. Факташ я паччахьалкхеи предприятех дола Закон телхадеш, къахьегама коллективана хетар тернал ца деш, ресурсни базага а производственни низашка а хьежжа йоацаш заданеш телаш.

Хозрасчета хьалашка болх бе кийча йоацаш дуккха а предприятеш гучаяьннай, йоккхача таронех а шеррача бокъонех а хIанзарчоа ледара пайда эц, боахама дуккха а кадраш цхьан хIаманга хьежаш я, чIоагIа мела юкъейоалаю боахам лелабара керда методаш, наха хоатташ эцаш йола продукци дукхагIа ара а хийца, дукхагIа пайда бе йиш хилча а. Къаьнарчоа тIера бала магац, шортта рузкъа хулчул — сатийнна вахар дикагIа хеташ ба. Из дувзаденна хила мег экономически нормативаш цхьадолча даькъе хила еззача тайпара ца хиларца а. ХIаьта а керттердар — чIоагI а енна дIаэтта психологи, перестраховка, цхьайолча хана ца хар а.

Мичча бесса дале а, из деррига кхетаде йиш йолаш да, новкъостий. Предприятеш хозрасчетага яхара реальни процесс хIанз мара дIайолалуш латтац. Из кхетаде йиш яле а, ший ханнахьа дIахайта а деза, цу тайпара уйлаш вай ца хувце, боахам лелабара кердача методашка йола отношенеш вай сихха ца хувце, гIулакх дIагIоргдац даха деззача тайпара.

КIезига проблемаш хьалхашка оттаяьяц кооперативни болам, индивидуальни къахьегам, коллективни, дезала, кхыйола подрядаш юкъейоалаелга дегIакхувлаьро. Ховша хиллара, цу доккхача гIулакхе деррига а шаьра дIадодац, зуламаш деш моттигаш я, эгIа, магIа дувц боахам лелабара уж формаш юкъейоалаелга нийса дийхьогI, яхаш. Из лоархIаме социально - экономически процесс искусственно юхатетташ хиларах факташ я.

Фу ала доагIа укхаза? Сих а ца луш, корта а солаш дIатеда деза спекуляци е гIерташ мел дер, эггара хьалха из де деза экономически, налогови методашца, тIеххьара а — гласность хиларца. Принцип укхаза цаI я — социалистически: кооперативни а лични а доходаш къахьийга яьха а, кхычахьа массанахьа санна, къахьегам дика а дукха а хилар.

ЦIенхаштта хувцамаш хул доал дара организационни структураш эргаяьха тоаяра даькъе. Из де деза ха хьатIакхьачай. Из динза даргдоацаш да, хIана аьлча экономика кулгалдара административно-командни методех юхедисар дIадаккхара тIалеста из доландаь. Цунца цхьана къаьнара подходаш а яц тIом боацаш тIехьашка йоалаш. Из иштта да областной а, республикански а, союзний а боарамашка.

Цу дерригне а, новкъостий, атта доаца хьал хьаду, хьалсувсаду хетараш, къовсамаш лоаттаду тайп-тайпара йолча уйлаша. Ма дарра аьлча, белггала халонаш ю производственни гIулакхашка а идеологически сфере а. ЦаIаш ба деш дола хувцамаш дизза тIаэцаш а боахам лелабара кердача методий наьхкъагIа майрра дIахьалхашка болхаш а, наьха инициативах, предприимчивостах когIорталга ю цар, реформа еча шоай творчески дакъа юкъекхухь. ШоллагIбараш, хьагучох, юстара латта безам болаш бац юкъарча болама, хIаьта а — кIаьдагIа мишта аргдар из — деш дар моттийта ду, дIадоладаьр дизза чакхдаккхац. Цу тайпара хIама цхьаккха дича а могаде йиш йолаш дац. Теркал динза даргдац реформана духьала бола нах а хилар, боахама доал дара экономически методаш юкъейоалаяра саботаж ю, объективни бахьанаш да е къахьегамхошта иштта хет, яхаш цун лоархIам лохбе гIерт.

Цунца дувзаденна фу ала йиш я? Радикальни экономически реформа чакхйоаккхилга оттадар вай лоархI геттара боккха лоархIам бола политически дош санна. Цо толам баккхарах тийша да социально-экономически прогресса лакхаленашка мохк балар. Укхаза вIалла а тIехьашкахьа довла йиш яц. Ма дарра аьлча, тIехьашка довла моттиг а яц. Массава цхьана а хьинар долаш а дагалаьцачунга кхача гIерташ къахьегаш хила веза. Ах наькъ тIа кхаьчача гIолла е из дIадолалуча дисса йиш яц. ДIахьалхашкахьа аха деза. Цунга хьежжа мах бе беза еррригача ведомствай, партийни, советски, боахама кадрай, шоана лой, къахьегама коллективай а позице.

Из дош шерагIа оттаде безам ба са. Ховш ма хиллара, экономически реформа — общественни система йолча социализмана хувцамаш дара. Из керда яккхара, дукхагIа хIанзара а динамични а йола форма хилийтара къоастаде йиш йоаца дакъа. Iилма-технически прогресса карагIдаьннараш, планови боахама таронаши наьха хьашташи, инициатива, предприимчивость вIашагIтохара эшаш йола предпосылкаши низбола стимулаши хьалъе еза цо, производства бокъонца вола да ше волга гIулакхаца сага ховргдолаш хила еза общественни доалахьеи, боахам лелабара а управлени яра а формаш.

Iилман анализо, практически опыто чIоагIа тешаду вай уж деррига а декхараш шоайла органически бувзамаш долаш а цхьана долаш а предприятеш хозрасчета, самоокупаемоста, самофинансироване, самоуправлене наькъаш тIа яхара принципашца толаме къоастаде йиш хиларах. Цу наькъо общества, коллектива хIара сага хьашташ дизза теркалду, цо тешам лу обществана эшаш дараш Iалашдергхилара, пунца цхьана производстве тIеххьара хьахулачунца къахьегамхой шоай хьашт хилар а Iалашду. Цу наькъо дIайоаккаргъя вайна доккха зе даь уравниловка, иждивенчество. Цу наькъаца ма хулла сихагIа къоасталургъя социальни проблемаш, хIаьта из дош хIара сагага а бIарчча коллективашка а кхоачаш ма дий, новкъостал дергда дисциплина чIоагIъяра, эффективность лакхъяра. Демократи къоаргъяра, управлене къахьегамхоша дакъа лацара, экономически процесса а цох тIеххьара хьахулачох а нах хийра хилар дIадаккхара реальни экономически кIийле я из.

Экономически реформа шерра йоаржаеча этапе кхы а ирагIа отт социальни нийсхон дош. Хеталу из проблема тоам болаш йовзаш я аьнна — лерраIа чакхъяха еза социализма керттера принцип «хIаранегара — цунна карагIдоалачунга хьежжа, хIаранена — цо къахьегарга хьежжа». Иштта да а да из. Цхьабакъда, практике, къайла сенна кхухьаргда, вайна воашта хетачох а, гаьна да вай уравнительни психологи дIаяккхара.

Тамаш я цхьаннена а къайле яле, алхха балха дIаахарах хIанз а дуккханеша а алапеш ийделга, реально юкъехьош дола къахьегама дакъа ца лоархIаш гIулакхашта тIа нах болга. Укхаза эггара цецвоаккхаш дар — из иштта хиларах дукха сагота а ца хилар. ХIаьта хозрасчетни коллективашка тIеххьара хьахулар алсамдаларга хьежжа алапеш лакхделча протесташ, раьза боацаш оазаш хоз: алапеш дукха нийду, аьнна хет. Амма социализме духхьал иштта оттаде деза дош: «кIезигал» е «дукхал» ца а ювцаш, «къахьийга даькха да» е «даьккха дац». Укхаза цхьаькха а да. Iилман кIийле а йолаш, практика критереца тахка хила беза къахьегама дукхалах а дикалах а беш бола мах.

Лоацца аьлча, вай чIоагIа тIадерза деза уравниловка дIаяккхара. Из боккха лоархIам бола социально-экономически а идеологически а проблема я, чулоацамга диллача уравниловкас экономикана зе даь а ца Iеш, наьха морала, цар ерригача уйлашта а гIулакхашта а геттара во воздействи ю. Хьаьнала а кхоллама а къахьегама сий лоху цо, дисциплина мелъю, говзал лакхъярцара безам боабу, хIама тох яхь лелаяра, къахьегаме тола гIертара. Долчча бесса дIаала деза вай, уравниловка марксизмаца - ленинизмаца, Iилман социализмаца юкъа цхьаккха а доаца, мелкобуржуазни хIама хилар. Вай дIахьалхашчахьа дохалургдац, перестройка декхарех лоархIадергдац нагахьа санна уравнительни уйлаш хIанз а уж йолча моттигашкара цIаръяь дIа ца йоахе.

Бакъда социализм — тIакхьачача халонашца, балийца саг цхьаь ца вута социальни гарантеш йола общество хилар. Советски нах социально лорабара кIийле я частни доалахье, эксплуатаци дIа а яьккха, къахьегамхой Iаьдал хилар. Саг социально лоравара принцип чIоагIъяьй вай законаш тIа, дукххача шерашка йолча практико из иштта хилар бакъдаьд. Мехка хьаяй эггара лоархIамегIа йола социальни гарантеш — фусам хилара бокъо, балхаца Iалашбар, мах боацаш дешийтар а медицински гIулакх дар а. Мехка общественни рузкъа хьаIов хIара къахьегамхочун талантага а цо хоадам боллаш юкъехьоча даькъага а хьежжа. Цунца цхьана, хIамах ка тоха безам болаш миччахьа а моллагIа а моттигаш гучаяле, царна майрра наькъаш дехка деза вай. Вай законашка а йолча нормашка а хьежжа къахьегачун мара бокъо яц лаккха материальни хьал долаш а обществас лоархIаш а хила.

Укхаза мел дукха кхоачамбоацараш, динза дисараш дале а, цу дешай иштта принципиальни лоархIам хилар шеко йолаш дац. Цхьабакъда, обществе социальни лоравара боарам тийша ба къаман рузкъа дукха а кIезига хиларах — хIаьта из а, ший аргIагIа бувзабенна ба «хIаранегара — цунна карагIдоалачунга хьежжа, хIаранена — цо къахьегарга хьежжа», яха социализма принцип нийса а лерраIа чакхъяхарца. Цу принципага диллача сага вахара хьалтаро хургъя цунна карагIдоалачунга, талантага, юкъарча гIулакха цо юкъехьоча даькъага хьежжа. Цох латт социализма низ.

Новкъостий! Экономика дегIакхувлара даькъе йоккхий планаш я вай. Уж шоана йовз. Амма, йоккха масштабаш дола балхаш деча беррига низ тIабохийташ, хIара дийнахьа яхар мо наха эшар Iалашделга а диццалийта йиш яц.

Дагадохийтаргда, перестройка ше а уж вахара лоархIаме йола проблемаш бахьанце дIайолаяьлга. 80-гIа дола шераш дIадолалуш эттача хьала мах а беш, массехказза дувца дийзад са. ХIаьта цунна кхы а хIама IотIатоха безам ба. Ховш ма хиллара, экономически дегIаахара темпаш критически хьал тIа кхоачаш лохлуш хьаденад гIулакх. Хинна темпаш а, хIанз ховш ма хиллара, дукхагIча даькъе унахцIена йоацача, конъюнктурни фактораш йолаш хиннай. Аз дувц цу хана лакха хиннача маьхах дунеи рынке дохкаш хинна мехкдаьтта, сихдаь дохкаш хинна корта бохабу малараш. ДегIаахара экономически хьокхамашта цу фактораша яь влияни дIаяьккхача, гучадоал къаман доход йиъ пятилетке вIалла а лакхлуш ца хинналга, хIаьта 80-гIа дола шераш дIадолалуш кхыметтел лохъяла а йолаенналга. Бакъдолчун сурт иштта да, новкъостий! ХIанз мара дIадолалуш латтац унахцIена йолча кIийлен тIа экономика дегIаухилга. Хьалха хиннача ситуацех юхедисараш чIоагIа хоалуш да. ХIанз, дунеи рынка конъюнктура хувца а енна, доагора-энергетически ресурсий маьхаш лохденнача хана, наьха социальни унахцIено лораяр духьа ца доалаш чхьагIара-къаракъа изделеш кIезигагIа арахеца а дохка даьлча, — мехка экономикана хьалхашка цIенхаштта йола финансови проблема эттай. Корта бохабу малараш дохкилга кIезигдарах тIеххьарча кхаь шера паччахьалкхенга дIа ца кхоачаш дисад 37 миллиард совгIа сом. Цул совгIа, 1987 шу 1985 шераца нийсдича импортни товараш дохкарах хьахиннар 9 миллиард сом кIезигагIа да, валюта ца таарах кIезигагIа нийдаь вай уж товараш..

Эттача хьала цхьатарра болча шин лостамо геттара доккхий, экстраординарни аргдар аз царех, гIулакхаш чакхдоахалга дIадех: радикальни экономически реформа елгеи хIанзара экономически хьалаш унахцIена дерзаделга, хиланза даргдоаца вай наьха хьашташ кхоачашделга Iалашдари.

КПСС ЦК июньски Пленуме, шоана дагадоагIаш ма хиллара, дукххача проблемаех вай белгалъяьхар хьалхарча аргIагIа кхоачашъе езараш — кхачанца, фусамашца, баха нах эшача товарашцеи гIулакхаш дарцеи Iалашбара проблемаш. Мишта кхоачашъяьй вай тIаьнца решенеш мехка, республика, крае, областа масштабашка? Из ха деза партена а халкъа а, новкъостий.

Эггара хьалха кхачан продуктех лаьца. ШийтталагIча пятилетка шин шера валови ялат доаккхилга 17 процент лакхденнад. ЦхьайттагIча пятилетка шера юкъедаьккхачунца нийсдича дулх 2,1 миллион тонн дукхагIа да, е 13 процент, шура — 8,2 миллион тонн е 9 процент, фуаш — 7 миллиард е 9,4 процент дукхагIа. Гучча бесса, дегIаахар долаш да. КIезиг-дукха тоадаьд цо кхачанца Iалашо елга. Из хьахиннад валюта ца таарах цу продукташта импорт елга кIезигденна дале а. ХIаьта а кхачан ресурсаш вай кхоачам а баь Iе йиш йолаш яц, уж дукхагIа хулилга тIатеIIа Iалашде деза. Йоккха резерваш я укхаза, цхьабакъда, бе-бе эц царех пайда.

(ДIахододар 3-ча оагIо тIа).

РЕВОЛЮЦИОННИ ПЕРЕСТРОЙКАНА — ВАХАР КЕРДАДАККХАРА ИДЕОЛОГИ

(ДIахододар. Доладур 1-чен 2-чен оагIош тIа).

Цхьан оагIорахьара, тIеххьарча шерашка цхьайолча республикашен областашен белггала дукхагIа йоаккх юртбоахама продукци. Масала, дукха ха яц Орловски области юрта боахам дегIаухилга тIехьадусаш хинна. Цхьабакъда, тIеххьарча хана дика хувцамаш хила доладеннад укхаза. Областа боахамашка чIоагIа теркам тIабахийтаб къахьегам вIаштIехьбаккхара а цох мах балара дикагIа йола формаш юкъейоалаяра а. Практически дерригa а ялаташ кхеду тайп-тайпара подрядаш — коллективни, арендни, дезала, индивидуальни яраш юкъе а кхувлаш. Чакхдоалаш латт подрядни хьисапе хьайбаш леладар вIаштIехьдоаккхилга. Хьалха яьчул дукхагIа йоакхо ю юрташ, социально дегIкхувлара а. Области тIехьадусача боахамашка юкъера лаьрхIача соахка 50 — 100 квартира, школашка керда 40 моттиг, школе дахханза долча берий учрежденешка 43 моттиг хьалъйий. Цул тIехьа тоадалар кадращца юрт Iалашъелга, лаьттан а хьайбай а продуктивность лакхъяра хьалаш хьадир.

1986—1987 шерашка юрта боахама ерригa продукци дIаяхача пятилетка шера юкъерча боарамаца ниисдича 18 процент алсамъяьннай, хIаьта къахьегама овсарле — 27 процент лакхъеннай. Планал совгIа продукци яккхар бахьан долаш укх тIеххьарча шерашка моттигашка бахача нахага дулх дохкалга 33 процент дегIаденнад, шурий продукташ — 17 процент. Бахача наха бокъонца кхетадаьд чакхйоаккхача перестройках хьадоала беркат.

Халахете а, массанахьа а болх цу хьисапе биц. Армене, Новосибирски, Воронежски, Ярославски, Кировоградски, Костромской, Ростовски областашка чIоагIа воча хьал тIа дус кхашкареи фермашкареи продукци йоаккхалга а боахамий экономика эффективность а. Укхаза детташ долча хьайбашкара продукци йоагIачул дикка кIезигагIа яккхар бахьан долаш кхыметтел бахача наха шура поставка яра планех лоархIабинзар. Цу тайпара хIама ниисделар — Азербайджане, Грузе, Узбекистане, Нохч - ГIалгIайчене, Одесски, Чарджоуски областашка бахача наха дулх лоаттадеча.

Из хьал овлангара хувцара хьадда эшаде деза кхычахьара хIамаш хьатIакхухьилга, дукххача моттигерча кулгалдара кадраша кхачанца нах Iалашбара дешаш, центрага керд керда-декхараш а деш, къестаде гIертилга. Фуд цига керттердар? Колхозашта, совхозашта администрировани а командовани а елга соцаделга. ЛоархIаме да аграрни сектора къахьегамхой хьинареча а маькарча а гIулакхашта шерра никъ хьабеллар, къахьегам вIаштIехьбаккхараи алапи далараи йолча ерригача эффективни формаех хьинарегIа пайда ийбар: колхозашка, совхозашка коллективни, арендни, дезалий подрядех, хIаьта иштта РАПО-ша кердача тайпара болх барах.

Дувцаргда вай бахача наха цIенош хьалдарахи социальни сфера дегIакхувлара цхьадолча дешаехи. Шоана ховш ма хиллара, укхаза вайна хьалхашка латта декхараш ма хулла сихагIа уж къоастадара де дезараш тIа а ийца кхоачашдеш да. Балха хьалхара итогаш иштта я: 1987 шера финансировани ерригача источникий чотагIа 130 миллион гаргга квадратни метр чуIе цIенош хьалдаьд, уж да лаьрхIа хинначул 2,5 миллион гаргга квадратни метр дукхагIа, хIаьта, 1986 шера итогел 10 миллион квадратни метр дукхагIа. Из моллагIча хьалха дIадахача шерарчул дукхагIа да. ДIадахача шера юкъараобразовательни школаш эксплуатаце дIалулга 18 процент лакхденнад, деша даха ха йоацача берий учрежденеш — 7 процент, профтехучилищаш — 61 процент, поликлиникаш — 17 процент, клубаши культура цIеноши — 36 процент.

Аз хьалхагIа а дийцадар Казахски ССР-е наха чубаха цIенош хьалдеча лехачарех а корадаьчарех а. Казахстана гIишлонхоша дIадахача шера дика болх бир: шера программа цар Сийлахь - боккхача Октябра 70 шу дизарга кхоачашйир. Итоге квартираш хьайийцар аргIагIа латтача хIара пхелагIча дезало. Цу тайпарча толамаша 1987 шу тIакхачалехьа учете оттабаь республика берригa къахьегамхой 1991 шерага чуIе фусамашца Iалашбергба аьнна тIайийца керда декхараш кхоачашдергхилар бакъду.

Эстоне а социальни сфера дегIакхувлача дукххача планех болх бу. Укхаза хIара шера леррагIа кхоачашъю белгалъяьха планаш, мехка эггара дикагIа фусамашца Iалашбелга карагIдаьннад. ХIаьта цу гIулакхо бахача наьха средстваш тIаозара кезига новкъостал дац. ЛеррагIа кхоачашду кхыдола лоархIаме декхар — юрта хIара боахаме школа, берий беш — ясли, клуб, столови хилийтар, цул совгIа уж шоай ханна-хьа а хоза а хьалъйир. Къаьстта белгалдаккха безам ба эстонски гIишлонхоша толамаш шоай материально - технически база йоагIачул сихагIа дегIакхувлаш хиларах доахилга.

Шоана дагадоагIаш ма хиллара, ЦК июньски Пленуме дуккхача республикай, областий кулгалхошта наха баха цIенош хьалдеча тIехьадисар бахьан долаш критика яьяр. Цу тайпара явленеш хIанз а йолаш я. ЧIоагIа мела хьалъю жилищни а социальни а гIишлош Таджикистане, Российски Федераце цхьайолча регионашка, къаьстта, Горьковски, Новосибирски, Пензенски, Рязански, Читински областашка, хIаьта иштта Дагестане.

Фуд хулаш латтар? ТIехьабисара керттера бахьанаш малагIаш да? Нагахьа санна исходни хьалаш практически цхьатарра дале, цу хаттара дола жоп хьалхарча дакъе къаьнарча лазара рецидивашкара лаха дезаргда — дош гIулакхаца вIашка ца доагIаш хиларца. Массанахьа во йоаца программаш увттаю, цхьабакъда, массанахьа уж кхоачашъелга эшача организаторски, боахамий балхаца чIоагIдац.

Укх деношка ЦК Политбюрос хьажа а хьежа, могабир городашка а юрташка индивидуальни цIенош хьалделга дегIакхувлара бола КПСС ЦК, СССР Министрий Совета соцам. Белгалдаьхача де дезараца дIадоах хьалха хинна, ниcса доаца доазонаш увттаделга, хIаьта кредитовани яраи индивидуальни цIенош хьалдараи дика хьалаш хьаду. Цу дерригне вай социальни программаш кхоачашъеча дикка новкъостал де деза. ГIулакх латт моттигерча органаша индивидуальни цIенош хьалдечар йоагIа терко а иштта царна эшаш дола новкъостал а дарах.

Долче, новкъостий, шоана гуш ма хиллара, тайп-тайпара де дезараш тIанийду, хIаьта тахан хьинарегIа царех пайда эца беза жилищни проблема сихагIа къоастаергйолаш, советски наьха вахара хьалаш дикагIа хулийтаргдолаш. Хьадувла, новкъостий, ниисa мах бергба вай: жилищни а социально-культурни а гIишлош хьалъяра планаш кхоачаш ца яр — бехказа ваккха бахьан долаш а цхьанна хIаманца бакъде йиш йолаш а дац. Задани кхоачаш ца яра факташ массанахьа дIайовзийта еза, хIаьта лоархIаме программа юкъагIъяккхарах бехке бараш — къахьегамхошта хьалхашка бехктокхаме оза беза.

ЦIенхаштта сагото яйташ да товараш арахецачеи бахача наха гIулакхаш дечеи этта хьал. Халкъа эша товараш арахецар дегIакхувлалга сихдара де дезараш кхоачашдар бахьан долаш белгалла хьокхамаш доах. Укх тIеххьарча шин шера халкъа лаьрхIа промышленни товараш арахецилга 16,5 миллиард сом лакхденнад е 9,4 процент, цу дакъе яйгача промышленносте — 3,3 миллиард сом е 4 процент. ХIаьта потребительски рынкера хьал низкъала да, хIана аьлча, эшаш йола хIама эца таро хилац бахача наьха. ДIадахача шера промышленносто халкъа эша изделеш планах лаьрхIа хинначул 3,6 миллиард сома маьха кIезигагIа арахийцар. Цул совгIа, дукха продукци хьа ца луш йитар союзни министерствай предприятеша, наха чIоагIа хоатташ йола хIанзарча технически боарамера изделеш къаьстта а юташ. Практически дикагIча оагIорахьа хоалуш хIама хувцаденнадац халкъа эша товарий дикал тоаяра дакъе а. Къаьстта ледара дегIакхувл бахача наха деш дола гIулакхаш шердара йола материально-технически база.

Мехка экономикана доалдара овлангара еча перестройкас отраслеви министерствашта тIера бехктокхам дIа ца а боаккхаш, боагIача боараме товаращцеи гIулакхащцеи баха нах Iалашбара, цар ахчан доходаши расходаши нийсъяь лелаяра хьакъехьара практически балха халагIа йола юкъ моттиг республикашта, крайшта, областашта дIатIаюлл. Тайп-тайпара бахьанаш а доахаш, вахарера уж лоархIаме проблемаш къоастаеча дакъа ца лоацаш кIалхарабовла гIертараштa ма боагIа бехк бе беза.

Хьагучох, укх тайпарча дешай а уйла е еза: халкъа эша товараш дукхагIа хьадеча къахьегама коллективай, доакъой стимулировани яра лаьрхIа вай тIанийца экономически механизм ниисa я е яц? Цул совгIа, товарий, деча гIулакхий дукхалеи дикалеи проблема духхьал администрировани методашца къестае гIертар хIанзалца кIезига пайда луш хиннад. Укхаза вай кхера дезац воашкара дийнача гIалатех. Уж сихагIа гуча а даьха, дIа ме доах дикагIа а сихагIа доагIар хьаэцаргда вай тIаккха.

Духхьал цхьа дIадехар хувца ца луш диса деза: проблемаш тIехьа а ца тетташ, сихха къестаелга.

Хетаргахьа, са укх къамаьлага ладийгIача цхьанне хаттар де тарлу: хIаьта цу дерригне а перестройка идеологически аспектащца малагIа гIулакх да? Сона хетачогIа, укхаза духхьалара бувзам ба — дукхагIча даькъе уж дешаш къестадарах тийша хургда советски наьха дог уйлен сакхетами, гIулакхацара, парте политикацара, перестройкацара цар безам.

Новкъостий! Вай экономически реформа, демократизацеи гласностеи процессаш дегIакхувлар, духовно-нравственни сфера кердаяккхар, вешта аьлча, революционни перестройка маIанца воаш мел деш дар дувзар — из цхьан зIанара чIовгаш я. Уж шоайла айхха бувзам болаш а дIа-хьа тийша а я, цар дIадех царех цхьан даькъе перестройка дIайолайича, вокх даькъе вай из дIахояхьар.

Цудухьа, ала а доагIаш аргдар аз, хIанз вай политически системана перестройка янза яргIйоацаш хилар ниисa лаьрхIад, аьнна. Дувцар, ховш ма хиллара, болх беш йола система хувцарах дац, хIаьта цунна дика керда структураши элементаши юкъейоалаярах, из вай общество толаме дегIакхувлалга Iалашдергдола керда чулоацами динамизми йолаш хилийтарах да. Уж дешаш хIанз вай мехка шерра а хьинаре а дувцаш да. ХIаьта из цхьа бахьан доацаш а дац. Перестройка кIоарглуш латт. Цо чулаца еза ерригa сфераш, хIаьта иштта, общества политически система санна йола, лоархIамегIйола сфера а лоацаш.

Аз хьалхагIа хьоаха ма дарра, вай XIX-гIа партконференци хилалехьа а цу дешай хьакъехьа чIоаггIа болх бе безаргба. Вай политически система дегIакхувлачара керттера проблема: лерттIа болх бу демократически тIахьожам хургбола, лоархIаме политически пачхьалкхен дешаш къестадеча цIаьхха хулаш дола хIама цIенхашта лаьгIде, е дIадаккха могаргдола, вай политически системера ерригача «этажашкара» субъективизм дIайоаккхаргйола, йоагI-йоагIача правови процедураща оттаяь йола Iаьдален управленеи механизм хьаяр. Принципиальни решенеш, халкъо хьинаре дакъа а лоацаш кийчъелга, тIайиелга вIаштIехьдаккха деза. Из вай социалистически демократега хьежжа хургда.

Эггара хьалха дувца деза вай общества политически система юкъмоттиг а из пачхьалкхен кIийле а хиларах тарра, кардинально лакхлуш латтача Советий лоархIамах. Духхьал укхаза, Советаш вIашагIъехкача а цар болх беча а, эггара хьалха чакхъяха еза социализма демократически принципаш. Вай тахан белгалла дувц ленински хьисапе кхетадарца Советий Iаьдал меттаоттаде эшаш хиларах. Берригача боарамех йолча Советех бокъонца болх беш а, хьинаре а, ерригa бокъонаш а йола пачхьалкхен Iаьдален управленеи центраш хьае еза.

Цо хетаргахьа, Советаш мишта вIашагIйохка езахьогI, аьнна, дикагIа уйла яйтаргъяр. ХIаьта вай хоржамий система эргаяьккха тоаянза яргъяц, Iаьдала органаш вIашагIйохкара процессе халкъо хьинаре дакъа лоацилга а перестройка декхараша ма яххара Советий гIулакхаш чакхдаха могаргдола нах хьахоржилга а Iалаш а деш. Советашка теркал е еза вай мехка дукха тайп - тайпара белгалонаш, къаман яраш а тIехьа, хилар. ХIаьта иштта вай теркал ца деш дита йиш яц СССР Лакхехьарча Совета балха дешаш а. Кердача тайпара уйла е еза балха эффективность чIоагIъяра даькъерча цун лоархIама — Президиумагареи сессешкареи дIадоладенна комиссешеи депутаташеи беча балхага кхаччалца.

Политически система реформа овлангара дош партийни а пачхьалкхен а органий функцеш дIа — хьа къоастаяра доагIаш да. Иштта укхаза а керттера хила еза ленински идеяш. Парте лостам тела а кулгалду а лоархIам — социалистически общества болх бара а дегIакхувлара а хиланза даргдоацар да. Политически никъ парте вIаштIехьа а боанх, цунна лостам а лу. Цо ше оттаяь политика наьха дегашка кхоачийт, хьалхашка, оттадаь декхараш кхоачашдара уж вIаштIехьбоах, кхотабу, йоагIаш йола кадрови политика чакхйоах. Ма дарра аьлча, общества политически авангард хиларах тарра, цунах латт парте керттера декхараш. ХIанз, перестройка а демократизаце а хьалашка, партех, социализма хьалашка цо бе безача балхах бола ленински хьехам биззача боараме юхаметта оттабе беза. Цу дешай уйла а яь, коллективно оттаьча предложенешца дахка деза вай Ерригсоюзни партконференцега.

Хьаеш йола политически система, шоай балха чулоацами методаши овлангара хийца а хийца, дегIаена йола общественни организацей система йоацаш кхетае йиш яц. Цо когтIортилга е еза хIара общественни организацена тIехьа ший специфически белгалонаши хьашташи дола белггала социальни тIоанаш долга кхета дарах. ХIаьта, декхар царна нивелировка ярах латтац, из латт ма могга чIоагIагIа уж гучадахарах, лархIарах, общественни прогрессана гIулакх де оарцагIдахарах. Общественни организацей керттера декхар — социально-политически хьинар дегIакхувлар, дукххача тайпара дола хьашташ кхоачашдар, гражданаш общественни самоуправлени е Iомабар.

Сона хетачогIа, вай декхар хиларах тарра, хьалха даккха деза — центральни органий полномочей цхьа дакъа лохерчарга дIадалара кIийлен тIа общественни организацешта мах боаккхача функционераша беш бола низ, заорганизованности бюрократизми эшаелга. Лохера организацеш, лакхерча аппаратаца дага а ювлаш мара, моллагIа хIама хьаде йиш ца хиларах мукъаяха еза.

Хоалуш да общественни структурай система дегIакхувлар, тайп - тайпара социальни, профессиональни, иштта кхыдолча хьашташка а хьежжа нах кхотабу цхьайола общественни формированеш хьаяр а эшаш долга. Хетаргахьа, пачхьалкхен органаша духхьал общественни организацеша дакъа а лоацаш мара къестадергдоаца дешаш дукхагIа хилийта деза.

Социалистически демократизм — из социальни а политически а вахара дукххача тайпара кхетадеш ма хиллара, социалистически принципий а маьхалений ларда тIара формаш. Вайна хетачогIа, партийни конференце кийчъе езача решеней ларде йилла езаш я из идея.

Из доагIа иштта къаман гIулакхий, къаман - пачхьалкхен гIулакхий дешашта а. Вай дувц тахан мехкарча дерригача къамий а халкъий а сакхетам дегIаахарах, къаман гIулакхаш гучадувларах (из цхьайолча хана деформированни хьисапе хьагуш хул). Уж дерригаш лоархIаме дешаш да, хIаьта уж къестаде деза. Уйла е еза республикашта юкъера бувзамаш дIахо дегIакхувлара, цар бокъонаш чIоагIъяра, цу дакъе центральни пачхьалкхен органашка викалаш хилар а.

Гуш ма хилара, проблемаш дукха хьаIайнай. ХIаьта укхаза гIулакхаш ах мара па деш чакхвоалургвац. Ховш ма хиллара, вайна хьалхашка латт обществе хулаш латта демократизаце процессаш кхета а еш парте XXVII съезда, халкъа социалистически самоуправленех йолча ЦК Пленумий идеяй ларда тIа латта политически система эргаяьккха тоаяра йола яьржа предложенеш хьатIайоагIача партийни конференцена, аьнна, кийчъяра декхар.

ХIанз новкъостий, перестройка идеологе цхьайолча дунен халкъашта юкъерча аспектех дувцаргда вай.

ДIадахачун опыт а урокаш а ла а лайна, ший сакхетам чу а дег чу а гIолла чакхаяьха вай воашта хьалхашка декхар оттадаьд: вай дахаш долча обществера гIулакхаш Iомаде, кхетаде, къоастаде. Вай дунен халкъашта юкъерча даькъе а хьалхашка цу тайпара хаттар оттадаьд: вай мохк бахача гонахьарча дунен гIулакхаш, Iомаде, кхетаде, къоастаде. Яьча объективни анализах вай кхетадир перестройка а керда политически уйла а эшаш хилар. Из дарца новаторски, динамични политике белгалъянна хIанзара реальносташ Iилмо ма яххара кхетаеча дIахьалхащкахьа даха вIаштIехьдаьннад.

Парте съезд хилалехьа 1986 шера 15 январе яьча Заявлене тIа ядерни герз а доацаш машаре дахара программа дIакхайка йир вай — адамле яхийтара хиланза яргIйоаца услови санна. КПСС XXVII съездо бIаьшарий доазоне машаре дахара философена маIан дир, дунен дерригa чулоацача системаи дунен халкъашта юкъерча кхерамзленеи концепци оттайир. Герз дIадаккхара даькъера вай хьинари дунен халкъашта юкъера арене вай леладу кхыдола хьадда гIулакхаши — из хIанз Малхбузен цу е кхыча политически гIулакхашта духьалара импровизацеш а духхьал реакци а яц, хьалха цхьайолча хана хулаш хиннар санна. Из дерригa хIанз чIоаггIа, дукххача ханара, Iилмана кIийле йолаш да.

Иштта биллар Женеве, тIаккха Рейкъявике, юххера а, Вашингтоне ВIашагIкхийттача Штаташца эггара лакхерча боараме ядерни герз кIезигдарах йолча хьалхарча соглашенега — юкъера а кIезигагIа а гаьнал дола ракеташ дIаяхара Договора кулгаш яздарга бода никъ. Сона хетачогIа, цун лоархIама мах беш вай дерригаш а, 1985 шера апрельски Пленумо дIайолаяь, XXVII съезде теоретически а политически а оттаяь политика ниисa хилар гIулакхаца бакъдеш хилара раьза да. Вай ях: Вашингтоне кулгаш яздаь договор — из бокъонца герз дIадаккхар дIадоладар да. Вайна из иштта хилча Iакъахьа хет. ХIаьта вай из дIахо дахьа а гIертаргда.

Цхьабакъда из а итог я. Из я ядерни кхерама духхьаларча социалистически мехкий, кхыча прогрессивни а машар безача а пачхьалкхений, дукххача общественни организацей болама ВIашагIкхийттача Къамий Организаце, дIа ца кхийтта а болама къовсама низий итог. Iилма, культура, къинази гIорбаьннача деятелий хьинарах, цар консолидацех, дIа - хьа дувцар кетадарах хьахиннар. Из дукхача политикий, гIулакхаш лелалуча наьха, тIема гIозарий викалий хьаькъалерча а хьаьддача а позицех хьахиннар.

Договор — машара потенциал малагIча боарам тIа кхаьчай хьахьокха ший тайпара хIама. Цо тешал ду керда уйлаш наха кхетаяь ца Iеш, дунен политикана влияни еш а хилара. Договор кийчделга Iоаьча опытаца а кхетам луш да. Ховш да, цхьатарра бокъонаш а йолаш, хала яле а, низкъала еш йола, шинна оагIон хьашташи саготои теркал а еш, чакхйоахаш йола переговораш беркате хулга.

Цхьабакъда, договора кулгаш яздар — сатийнеи салоIамеи хилара дола бахьан дац. Цо хьайийллай, ала мегаргда, герзаш дIадахараи машараи тIехьарча къовсама, цу дакъе идеологически къовсама а еллаш, аргIанара этап. Эйфоре эггара хьалхара деноша дIадаьнначул тIехьагIа, геттара сиха болабелар СССР-цара гIулакхаш тоадара духьала бараш «зурма лекха», договора ратификаци яра духьаларча къовсама шоай низаш оарцагIа а доахаш. Американски администраци аьннача дош долаш а договор чакхдаккха гIерташ а я. Цхьабакъда, цу цхьан ханна антисоветски антикоммунистически риторике геттара аьттехьара бараша яхар тIехьатоаду цо. Алхха детташца тоадаь а ца Iеш, милитаристски стилагIа леладеча белггалча гIулакхащца, «дегIабоагIа советски кхерам» яха бахьан хьалха а доахаш. Юха а провокацеш яьй вай доазонашта юхе. США визит яьча хана этта хьал вIалла а лоалуш бац цхьабараш.

Дикка холуш айеннай НАТО европейски даькъа тIарча милитаристски гIуллакхий тонус. Сихха вIаштIехьдаккха гIерт договорагIа дIаяха лаьрхIача ракеташта «компенсаци» елга. Планаш увттаю ядерни герза «кхыдолча» тайпашта модернизаци яраи уж ебаяраи, къаьстта — форда тIен фегеи, эхь ца хеташ, уж договора юкъедоагIаш дац, яхаш, хабараш а дувцаш. Лондонера, Парижера, НАТО штаб-квартира йолча Брюсселера вайна юха а хьахезар, кхыметтел гаьнна хьатIайоагIача хана а ядерни герз дIадаккхара цар чIоаггIа яха «ак». Стратегически герзаш кIезигдара хьакъехьарча договора а СССР-ен США-и переговорий а адресагIа могадеш дувцача дешашта тIеххьа кхайкаду Францин Англин вIалла лерхIаш а яц ядерни герз Iоаделга соцаде, яхаш. Геттара кхыча тайпара лерхI цар. Духхьал договора кулгаш яздаьчул тIехьагIа натовски пачхьалкхенаш чIоаггIа хьинар айдаь я тIема интеграце шин оагIорахьарча а дукххача оагIонашкахьарча сфере.

Вай перестройка хьакъехьа лакхерча гIулакхаш тIарча деятелаша дикагIча оагIорахьара дувца хабараш «коммунизма экспансех» долча даьссача хабаращца, «гIулакх хьанца леладу», диццалийта йиш яц, хIанзара советски кулгалхой шоай система хувца лаьрхIа ца хилча, «бела а къежаш цар лелаю дипломати» а тешаме яц, яхаш, хьалхадоахаращца каст-каста хувцалуш да. Юха а гIараш ю СССР-ца моллагIча тайпара а переговораш ярах дош хургдац, яхаш хIана аьлча «из теша йиш йолаш йоацандаь», ала гIерташ. Консолидаци хулаш латт реакционни, геттара антисоветски долча низий. Дукххача тайпарча «аналитикаша», кремленологаша кхерам тIатувсаш йола рекомендацеш увттаю правительствашта, общественноста хьоа бIехбу, Малхбузенна «катастрофически» т I е х ь а л е юсаргья, яхаш, кхерам тIатувс, нагахьа санна герзаш дIадахара процесс дIахо йоде.

Перестройкаи герзаш дIадахареи дешашта духьалара идеологически къовсам вай территоре тIа, вайна юкъе баккха гIерталга чIоагIденнад. «Радио оазаша» дIадоаржаду провокационни харц хабараш — советски обществе, советски кулгалхошта юкъе къовсам ирбеннаб, яхаш, перестройканеи КПСС арахьарча политиканеи духьалара «оппозици» хIанззехьа а хиннай, дегIайоагIаш а я, яхаш. Парте оттадаь дола де лерхIараш кхоачашдара йолча таронех ца тешалга дIадоаржаде, царех бола тешам боабе гIерт. Из духхьал Советски Союза лeладаь Iац антисоциалистически провокацей центраш — из вайна дика гуш да. Сихбенна кийчъю цар кIал гIолла беча тийшача балха керда приемаш социализм дIахо эргаяьккха тоаяра динамични процессаш чакхйоахаш долча кхыча социалистически мехкашта духьала. Царех хIаранена специфически приемаш лех цар, оалаш ма хиллара, къаман специфика теркал а еш, шоай болх бергболаш.

Вайна ховш да, уж хIана корзагIбаьннаб. Герзаш дIадаьхача военно-промышленни комплексана хьатIадоагIа пайдаш, цунна юххе дика хIама хьатIайоагIаш боахкарий пайдаш эшадалар кхераш уж хилар бахьан долаш хинна Iац. Из иштта да, шоашта уйла тIаозара социалистически идеяй низ юхадийнбалар, къахьегамхой общество хиларах тарра, социализма сий лакхдалар уж кхераш хилар бахьан долаш а. Уж кхер вай мехкацара безам юха а лакхлуш боагIаш хиларах, Советски Союз керда «хьаеллаш» латташ хиларах.

Цу дерригнеша «моастагIчун образа» кIийле толхаю, долче, антисоветскии империалистически политика идеологически лардаш а. Харцаш латт тIеххьарча итташ шерашка реакционерашта тешшаме гIулакх деш лаьттар. Гой, цудухьа езац «аьттехьарбараштa» СССР инициативни, машар беза политика. Гой, цудухьа безам ба цар тIехь-тIехьагIа сихлуш йода герзаш дIадахара поезд соцае. Воай идеологически балха а пропаганде а из дерригa бIаргагуши де доагIар деши хила деза вай.

Новкъостий! Хьалхара ЦК Пленум хинначул тIехьагIа дIаяхача юкъа, РСМД хьакъехьара Договор санна, лоархIам болаш дунен халкъашта юкъера событи я афгански проблема къоастаяра баькkха гIа. Дукха ха я из советски наха, ерригача вай общества кIоаргга а юкъарчал доаццаш а теркал ю.

КПСС ЦК апрельски (1985 ш.) Пленум хинначул тIехьагIа, Политбюрос чIоагIа, сел массанена ловча тайпара еце а, эттача хьала анализ йир, хIаьта цу ханне а гIулакх тоадара никъ лаха а йолаелар. Цхьабакъда, цу чоалханегIа ярех йолча регионални конфликта керттера шодамаш хьадаста таро луш йола проблемаш практически къоастаелга атта гIулакх хиланзар. Цунна йола таронаш хьайийллар Наджибулла керте латта бокъонца дола къаман низаш 1986 шу чакхдоаллаш Афганистане политически авансцена тIа арадаьнначул тIехьагIа. Арахьара гIулакхаш а ниисделар конфликт дIаяккхара аьттув болаш, ший лоIаме, нейтральни, блокех дIакхетанза йола пачхьалкхе Афганистанах хила йиш йолаш. Из афгански халкъа хьашташка хьежжа хIама да. Из да вай пачхьалкхен хьашташка хьежжа а.

10 ди хьалха кепатеха Заявлени шоана дика йовзаш я. Цу тIа, бакъдар аьлча, аьннад дерригa а — вай фу дергда а фу де лерхI а. Из кхетаеш а могаеш а тIанийцай вай халкъо, вай союзникашеи доттагIашеи, дунен общественноста шерраче гIозараша. ХIаьта дIахо йодача хана а шоашта болча пайдана афгански проблемана эксплуатаци е лаьрхIа бараштa цо хьалхашка увттаю керда реальносташ, уж лархIанза уж барг а боацаш. ХьатIадоагIача бетташа къаьгта хьахьокхаргъя Афганистанера хьал политически наькъаца тоадара юкъе дакъалоацаш мел барий бокъонца йола позици.

Кхетадеш да, новкъостий, афгански конфликтана юкъе вай лоацаш дола дакъа — чIоагIа чоалхане проблема я, перестройка еча хана а практически политике кердача уйлашта леррагIа трансформаци еш а вай чакхйоахаш йола дуккха аспекташ чу а лоацаш. Цхьабакъда, керттера дар хIанз латт, Политбюро цу деша хьакъехьа а КПСС XXVII съезда принципиальни наькъага хьежжа а ший гIулакхаш леладеш хиларах.

Ма дарра аьлча, ала доагIа, кердача уйлай проблемаш Iилман наькъаца кийчъелга а идеологически уж йоашхалга а юххьанцарча стаде латташ хилар. Гласность шерлуш йоагIаш хилара хьале укхаза болх кIезигьлургбац. Хила доагIаш хIама да дерригa а къоастаде, хулаш латтар дикагIа кхетаде, тIема кхерама духьаларча дерригача халкъа къовсаме, дунен халкъаша гIулакхах кхета а кхеташ, вIаши гIулакхаш леладеча, хIаьта а, дакъа лаца безам болаш советски нах шоаш хилар.

Духхьал из бахьан долаш хьаду мел эша хьалаш, арахьарча политика пропаганда, дунен халкъашта юкъерча дешаех кхетам балареи комментаторскии балха информационни интеллектуальни боарам хьадда лакхбара. Из — вай идеологически балха чIоагIа лоархIаме участок. ХIана аьлча, вай идеяшна ювзаеннараш санна, чурча порядкагIа долча хувцамашка, кердача уйлай чулоацам кхетабеча санна цхьаболча наьха кортошка а кегар чубеннаб. ХIаьта тамаш а яц, проблемаш сов боккха лоархIам болаш я, уж дегIа а йоагIаргья, царна гонахьа къовсам а баьржаб.

Вайх хулаш латт цIаккха ца хиннача тайпарча явленей дунен исторе йоккхача диалектика хьаяьча ший тайпарча парадокса тешаш а дакъалоацараш а. Дунен масштабе дукххача процессашта сихха интернационализаци яр дIадода мехкаши халкъаши дегIадахкара къамий а регионални а ший тайпара варианташ дукхагIа хиларца. Цхьабакъда, из а вож а дунен бIарчал вIашагIтохара болх беш да. Теоре цу тайпара хIамаш, кхы а цIенхаштта карадоаладе, уж политикага даха дезаш да. Иштта да декхар — теоретически а практически а — дуккха говнаш а долаш.

Низа политика ший ларда тIа латтача милитаристски доктринана вай духьала оттаяй «хьаштий баланса» концепции шинна оагIон цхьатаррара кхерамзлен. Вай пачхьалкхен хьашташ халкъий, моллагIча кхыча обществерча къахьегаш болча наьха хьашташта духьалъувтташ дац. Машар лоаттабеш ца хилча цхьаккха прогресс хургъяц. хIаьта хьанагIчун дале а, хьашташ дувцалга из декхар кхоачаш ца дича — дош доацар да. ТIом дунен тIарча политикана юкъера дIабаккхара тIехьара къовсам — из миллионаш нах бовчара кIалхара бахара тIехьара къовсам ба, эггара хьалха — моллагIа тIом хилча а массарел хьалхеи массарел дукхагIа халонна кIалбусаши бола къахьегамхой а болаш. ВIашдухьала латта системаш йолча пачхьалкхенашцара гIулакхаш лерттIа тоадаро, кхы мел дола хIама дIадаьлча, антисоветизма овлаш мелду. долче, антикоммунизма дараш а, цунца цхьана демократически карагIдаьннараштеи де гIертараштеи реакце беш бола Iоткъам мел а беш.

Милитаризм дIаяккхаро — цу хьакъехьа вай дош ира оттадаь ма хиллара, гIулакхаца, реалистически из дIадахьа гIерташ а ма хиллара — эггара реакционнегIа дола низаш юхатохара гIо даь ца Iеш. массанахьа болх бе моттигаш дукхагIа хилийта а тарлу. Къахьегама наха юкъарчал лоацчаш пайда балaрал совгIа, цо дугаргда къахьегаш болча наьха, вешта аьлча демократеи прогрессаи социальни база, экономическии социальнии дакъа шердарга.

Дунен керда экономически порядок бахьан долаш къовсам лоаттабари «кхоалагIча дунен тIа» кхайкаш йола кризисни явленеш эшаяри — из да юххера а бIарччача континентий керда миллионаш болча наха адамий хьисапе бахара хьалаш хьадар, уж исторически творчествана юкъеозар. ХIаьта из — лоархIаме ярех фактор я дунен прогрессана, ший лоIаме дегIаахара, революционни хувцамаш дара а.

Дунен процессаш чоалхане хилари дунен политикера «леламаши голаш етта моттигаши» хьалххагIе малагIаш я ха йиш ца хилари, цIаккха ца хиннача тайпара дунен халкъашта юкъера резонанс а хулаш, машаре цхьана даха бокъонца хьашт долаш доацача доккхийча низаша духьале а еш, вай дIайолаяьча машара наступлене масштабности неординарности, юххера а, вай ниисa кхетадайтанза даргдоацаш хилар а — цу дерригнеша бIарччача порядкана лакхбу алхха вай политически бар баь ца Iеш, теоретически а бехктокхам. Марксисташта хьалхашка а цар оппоненташта хьалхашка а этта овлангара теоретически дош — дуне реально дегIадоаладара, долче, — политике а классовии адамий юкъареи юхьигаш вIаши таръяра хьакъехьара а дош да.

Октябра 70 шу дизара хьакъехьарча доклада тIа йоалаяь яр цунах йола принципиальни положенеш. Керттера ярех проблема оттаяй: хила йиш йолаш дий хIанзарча этапе, XX бIаь шере чакхйоаллаш вай дIатIакхаьча дуне вIаши тийша хилари цун бIарччали, империализма эггара кхерамегIа долаш хьахьокхаш дараштa блокада еш йолча цун природана цу тайпара воздействи елга? Белгалъяь я тайп-тайпарча социальни системай яхьа критереш а дунен катастрофа дIайоаккхаргъяраш санна йолча формашка уж цхьана яхара йола таронаш а. Вай обществоведчески уйла майрагIа анализ е йолаеннай вай эпоха башхалоний а керттерча белгалоний а.

Дунен общественноста Iальмате дуккхачар лерхI вай перестройка ерригача адамленна дола беркат, дика лоархIаш, кхыметтел дукха дезаш а да вай дIадоладаь хувцамаш. вай арахьара политика, хIаьта дуккхабараша — гуччахьеи хьинареи хьал а лоац из. Дерригача дунен тIа кхоаненга догдоахилге юхадийнъяй вай. Из — йоккха моральни капитал. Цунах доккхал де декхарийла да вай. ХIаьта массанахьа вайх бенна тешам боа ца бе а. Иштта я гIулакха цхьа оагIув, духхьал сага фактораша ювзаенна яр. бакъда, хIанзарча объективни процессашка ший овлаш чудолхаш яр.

ШоллагIйола оагIув — монополистически капиталеи цо доал деча общественни хинна белггала хувцамаш. Цул совгIа, хьахиннай хIанзара дуне дегIадоаладара боккха лоархIам бола геттара керда фактораш: ядерни кхерам, цIаккха ца хиннача тайпара Iилмерчеи техникерчеи революце социальни а дунен халкъашта юкъера а тIехьаленаш, массанена а юкъара бола экологически кхерам, информаце сфереи коммуникаце дерригача тайпашкеи этта принципиальни кхы тайпара хьал. Глобальни проблемаш ирьялар уж къоастаяра дунен халкъашта юкъе цхьана гIулакхаш леладанза даргдоацилга кхетадар из дерригa а машараи герзаш дIадахараи пайдане долаш да. ХIанз а чIоаггIа психологически воздействи ю дукххача мехкашкарча наха фашизма а шоллагIча дунен тIема а уьзарча опытах юхедитараша.

Цу дерригнеша хувц монополистически капитализма а цун дунен халкъашта юкъера. Ленина дешашца аьлча, «гIожа-буржуазни, агрессивно-буржуазни, реакционно-буржуазни» а Малхбузехьа доалдеш йолча класса «пацифистски лагера» а юкъера соотношени. Лоацца аьлча, вай революце кердача, йоккхача фазага вай дакъха дола дунен халкъашта юкъера хьалаш белггала эргашагIа да хьалхарча этапашка хиннарел.

Кердача тайпара уйла яр — из материалистически диалектика методаца анализ яь йола керда реальносташ ниисa кхетаяр. Из — цу тайпарча анализах хьайоагIаш йола, революционни, ленински опытацеи марксизма-ленинизма керттерча принципащцеи вIаши ниисъяь йола выводаш а я. Иштта белгалдаккха декхарийла ва со: кердача тайпара йола уйла империализмах йолча ленински теоре а цIаккха а «дика» хинна дIаоттаргбоацача империализма чулоацама В. И. Ленина баьча тохкама а ларда тIа латт. Цу деша хьакъехьа цхьаккха иллюзи вай хинна а яц, я а яц.

Кердача тайпара уйла яра центральни звено — адамий юкъарча маьхалений керда лоархIам. Уж лоархIаме хилар белгалдаьхад К. Маркса а В. И. Ленина а. Из хиннадац алхха цар хьехама гуманистически юхьигагара хьадоагIа царна хеташ дола юкъара хIама. Дунен тIа хулаш йолча интернационализаце процессий лоархIам белгал а боаккхаш, вай сийлахь-боккхача хьехархоша хьагучаяьккхай адамий юкъарча маьхалений объективни кIийле, социально-классовичарца диалектически уж вIашагIа а тохаш. ХIанз из дерригa практически политике керттера дар а хиле дIаотт. ХIаьта политикагара цу тайпара хьадехар хIанзарча эпоха негативни санна позитивни а процессаша хьадаь да: цхьан оагIорахьара — адамаш шоаш дахаш хилара цIаккха ца хиннача тайпара тIаэтта кхерам дегIабоагIаш хиларах, вокх оагIорахьара — пачхьалкхен чурча а дунен а политике наьхен общедемократически факторен лоархIам лакхбаларах.

ХIаьта цо дIадех белггала кхыча тайпара дола дунен халкъашта юкъера гIулакхаш а. МалагIаш да уж? МалагIа принцип я цар юхьиге латтари хиланза яргIйоацарн? Вай цун цIи яьккхай. Цунах вай аьннад массанена дIа а хозаш, ца совцаш яхаш а да массанега — США президентага денз вай доттагIашка къамаш шоай лоIаме хилара тIехьарча а социализмана тIехьарча а къовсамхошка кхаччалца барашка. Из принцип — хIара халкъо, хIара мехко социальни а политически а паргIато хоржалга могадар. Цу тайпара дош оттадара вIалла юкъе яц утопи, иллюзи. Вай дика кхетаду дипломатически безамеча къамаьлашца а пропаганда ярца а из принцип могаянза яргIйоацилгах Малхбузе тешае йиш йоацилга.

Вай дикача лоIама, дунен халкъашта юкъерча вай балха кердача стила, вIашдухьала латтача общественни системай викалашта юкъе хила йиш йола эггара кIезигагIа бола а тешам хилийтар духьа гуччахьа а результативни а диалог е вай гIертара бола, пачхьалкхенашта юкъерча гIулакхашта идеологизаци ярах вай бокъонца юхадовлара, цхьатарра бокъонаш йолаш, цхьанне а кхерамзленна зе даргдоацаш компромисс е кийча хилара — лоацца аьлча, перестройка еча хана советски арахьарча политика хьахьокхаш мел долчун лоархIам вIалла а кIезигбе йиш йоацалга кхетадеш да.

Цхьабакъда, шоашта ловча тайпара даха, арахьара чутIерталга а доацаш, халкъий йола бокъо могаяйтара гIулакхе керттера «просветитель» хиле дIаотт — дIахо ме долх, дукхагIа а отташ — лакхе йийца а кердача уйлашка хьахьокхаш йола а хIанзарча дунен уж реальносташ. Ма дарра аьлча, духхьал дуне цо ниисa хьахьокхар бахьан долаш, вай лоархI из алхха вайна мегаш хинна ца Iеш, юхе мел дисача дуненна а мегаш. Цар, цу реальносташа, моллагIчунга а шоаш лоархIийт, хIана аьлча юххера хургдар — адамле дийна йисар, цивилизаци ше юхейисар.

ХIаьта лоархIамегIа ярех функци, аз-м аргдар, социализма, демократе, прогресса низий исторически мисси латт агрессеи интервенцеи низашта эшае могаргдоаца духьаленаш хьаергйола керда реальносташ шеръярах, чIоагIъярах, кхыметтел хьаярах а.

Вай, Советски Союзо, ший перестройкаца хьа а ю, чIоагI а ю уж реальносташ. ЦIаькха а ала безам ба са, новкъостий: арахьарча политике вайна карагIа мел даьннари машар лоаттабара гIулакх шеи уккхаза овлаш доахкаш да — перестройка толамех, вай беча балхах. Амма лоархIаме да берригача вай наха тIехьашкахьа юхабоагIа бувзам а дика кхетабеш хилар: перестройке толам хила йиш яц кердача уйла кIийлен тIа латта арахьара политика йоацаш.

Новкъостий! Чурча а арахьарча а политика аспекташ цу тайпара диалектически вIаши ювзаенна а йолаш хьалхашка отт вайна перестройка кердача этапе идеологически проблемаш. Цар юха а — бакъда иттазза чIоагIагIа — вай теркам тIаоз

(Йистедоалар 4-ча оагIо тIа).

РЕВОЛЮЦИОННИ ПЕРЕСТРОЙКАНА — ВАХАР КЕРДАДАККХАРА ИДЕОЛОГИ

(Инстедоалар. Долалур 1-чеп 2-чен 3-чен оагӀош тӀа).

шу хьалха иштта ира ЦК январски Пленуме оттадаь хиннача деша — кадрай хьакъехьарча деша.

Дийнача, динамични, хьинаре эргабоалаш латтача организаторски, политически, идеологически балха тӀехь хӀанз моттиг хила йиш яц: «Керда идеяш аз кхетаяц. Аз кхетадац кхыметтел уж сенна кхетае еза-с» яьхача щедрински персонажа тара болча наха. Во хӀама да цу тайпара уйла йолаш вай заманхо хилар. Кхозза вогӀа да цу тайпарча уйлаша толхваь парте член, кулгалхо-партиец хилар. ЦӀаькха а кхы цӀаькха а аргда аз: демократизма масал гойташ хила еза парти, хӀара коммунист, моллагӀча посте из вале а. Из доацаш демократизаце процесс дӀагӀоргьяц.

Парте перестройка дӀайолаьй шийгара, шии кадрашкара. КПСС ЦК январски Пленум хинначул тӀехьагӀа кадрови балха тӀехь кӀезига хӀама даьдац. Вай хьалхле лелаю керттера критерий — перестройкацара отношени. ХӀанзза чакхъяьннай ерригача парторганизацешка хинна перестройкана кулгалдара хьакъехьа хоржаш йолча органаша яь отчеташ. Отчеташа хьахьекхар дуккха дукхагӀбола коммунисташ хӀама хьа ца делга, бехктокхам боацалга, мекъал, перестройкага бе-башха ца хеташ хьежалга ла безам боацаш хилар, ловш бац даьсса хабараш дувцараши болтунаши. Собранеш йолча хана во болх баьрех лаьрхӀай 4800 совгӀа паркоми партбюрои, хийцав хержача органий 89 эзар совгӀа член. Из — перестройка гӀулакхах кадрашкара доагӀар кхы а чӀоагӀагӀа хьадехара хьал парте оттадара законагӀа доагӀаш хӀама да.

Цу наькъагӀа леррагӀа дӀадаха деза вай, долче, кӀаьд ца луш Ӏомадала деза демократизм лелае, перестройка хано из дӀадеххача тайпара. Хала гӀулакх да из — демократизм лелае Ӏомалулга. Бакъда, вай йолаш я тешшаме белгалонаш, цу тайпарча дешара тешаме ленински метод.

Из — кхера а ца кхераш, критикеи самокритикеи дегӀайоалаяр.

Из — хаддаза наха юкъе, эггара ирагӀа йолча вахара проблемашта юкъе хила гӀерталга.

Из — къахьегамхошта, общества дерригача тӀонашта хетарий, эшарий, лоархӀамеча хьаштий аккумулировани елга.

Из, юххера а, — керттера дар нахах коггӀортолга яр йола балха ленински стиль хӀара денна чӀоагӀъяр.

ХӀаьта, бакъда, демократизаци дерригача парте чурча вахарах чакхйоалаш хила езалга — хержача органий лоархӀам лакхбарга гӀолла, юххьанцарча партийни организацей денал хьаьдда чӀоагӀдарга гӀолла.

Вай дагадоагӀаш хила деза, вай парти кулгалдеш хилар цхьанне лакхера Ӏо даим иштта хила деза, аьнна, ца хилар, коммунистий массехк тӀехьено, социализм бахьан долаш, къахьегача наьха хьашташ бахьан долаш цар майра лоаттабаьча къовсамца хьадаькхха хилар. ХӀаьта хӀанз а — хӀара денна, хӀара сахьата — халкъа гӀулакха, хьамсарча мехка гӀулакха тӀатеӀӀа болх а беш, вай декхарийла да воай бокъо — общество революционно кердайоаккхача авангарде хилар — бакъе а чӀоагӀъе а.

Инстевоалаш, белгалдаккха безам бар са, новкъостий, нагахьа санна хӀанзара вай вахар перестройка йолаялалехьа хинначунца нийсдича, кхаь шера даьр хӀанз кӀезига доацалга. Цхьабакъда, даь даьннар хӀанз а геттара кӀезига да, нагахьа санна перестройкагара вай догдоаханчунцеи вай обществана де могаргдолчунцеи нийсдича. Советски общество дикала кердача хьала тӀа яккхара наькъагӀа кхоачашъе езаш дуккха хала проблемаш я.

XIX Ерригсоюзни партконференцена накъадолх вай. КӀоаргга анализ е еза вай перестройка хьалашкарча вахара а балха а кхаь шера, къаьстта предприятех дола Закон дӀадоладеннача хьалхарча беттай принципиальни итогий. Белгалде деза, малагӀча доазонашка яьннай а йолаш я а вай партии общество, демократизаце процессаш дӀа а йоаржаь, радикальни экономически реформа дӀа а йолаяь. Мохк дегӀабоалабара кердача этапера политически авангард хиларах тарра, парте лоархӀамах а вай политически система эргаяькхха тоаярах а хоадам болаш йола решенеш тӀаэца еза. Цунца цхьана вай революционни перестройкана низ бола керда импульс лургья.

Иштта, бе безар боккха, низкъала болх ба. ТӀеххьарча хана парте а обществе а хьахулаш йолча новаторски идеяйи предложенейи боарам Ӏалаьмате боккха ба. Дукха да, хӀаьта тӀа-тӀа дукхагӀа а хургда къестаде деза хоадам болаш дола дешаш.

Мишта кхоачашде деза уж? Цу тӀехь болх бе беза цхьана, белгалбаьча наькъагӀа гӀана тӀехьа гӀа а боаккхаш. Кердадар лохаш хила деза творчески, майра, цунца цхьана гӀулакхаца а бехктокхам болаш а. Лоацца аьлча, ленински, большевистски ӀаьдалагӀа.

(Къамаьлага чӀоагӀа терхам тӀабахийта ла а днйгӀар, даьхдаь тӀоараш детташ из юкъагӀа а даьхар).

КЪОНАХЧАЛ ГОЙТАР

1983-ча шера ше Советски Эскаре гӀулакх де водача хана хӀетта Назрановски района Ӏаьлий-Юртара юкъера школа чакхъяьккха волча зӀамигача сага Гагиев Мухьмада хацар ше малагӀча моттиге нийслургва. Бакъда, цун уйла цаӀ яр: вежарашха болча афганцашта интернациональни гӀо де.

Туркменистане кхаьчар Мухьмад. Ши бутт баьккхар бӀухочун декхараш довзаш. Шйй на массаза йоал дехар дора цо а цунца хиннача новкъосташа а шоаш лоалагӀарча мехка бохийтабалара, яхаш.

Бакъда, ши бутт боаллаше а, оалаш ма-хиллара, кхоачаш хилар зӀамигача сага уйла. Кхыбаращца цхьана вежарашха йолча Афганистане вахийтар из.

Атта дацар тӀема цӀера алан юкъе мела, къизача душманаша ʼбоабеча машарерча афганцашта бӀарахьежа, бӀухочун декхараш кхоачашде. Амма ше а шийй новкъосташа а деш дар эшаци пайданеи дунен халкъаш машаре, паргӀта дахара лоархӀамен гӀулакх долга дика кхетадора Гагиева.

Дукха ха ялалехьа сержанта звани а елар цунна, отделене командир а вир цох. Мухьмада шийгара гойтача денала, эздела баь мах бар из.

Дикка чоалхане а бехктокхаме а декхараш тӀадехка даьлар командира а цун отделенена а. Иштта нийсделар Газни яхача городагахьа вертолеташца десантировани е уж хьожабича а. Шин бетта йӀаьхъелар из операци. Бакъда, хьалхашка лаьтта декхар толаме кхоачашдир. Амма атта хиланзар из отделене командира-м. Цунна човнаш хилар.

Шийх лаьца дукха дувца ловш воацача Мухьмада йоах: «Массазара яр санна операци яр-кх из. Кхы доккха хӀама дацар сона карагӀдаьннар а. Машарера нах кӀалхара-м баьхар оаха.

Мухьмада доаккхал де эхь хеташ дувце а, операци чакхъяьнначул тӀехьагӀа «За отвагу» яха медаль-м елар сержанта.

Эскаре гӀулакх деш мел волча хана шийй командирагара, воккхагӀволча лейтенантагара Державин Владимиргара масал эцар Мухьмада.

— ТӀема задани тхона елча, со шийна уллув лелавора цо массаза а, тӀаккха эггара низкъалагӀа моттиг нийсъеннача дӀахьожавора. Цудухьа сона хӀанз а дукхавеза из, дагаух, — йоах Гагиева.

Ше Советски Эскаре гӀулакх деш хиннача юкъа тӀадилла декхар дизза кхоачашдеш, советски бӀухочун сйй лакха лоаттадеш, визза вола интернационалист волга хьахьокхаш чакхваьннав сержант Гагиев. Афгански къам дезадала а кхийнад цун цу юкъа.

— Миска а хьаьнала а нах бар бахаш бола афганцаш. Тхо бӀаргадайча гӀадболхар уж, царна ховра шоаш Ӏазапа кӀалхара баха гӀерташ тхо лелилга. ТӀаккха кхы а йоккхагӀа эгӀазал йоссар са дег чу цу къаман юкъе юкъ йоахаш, царех рузкъанца Ӏехалургболаш бараш лехаш, цӀур юке бехкачарца, сай йиш хилча хӀанз а цу мискача наха гӀо де гӀоргвар-кх со, — яхаш дувц Мухьмада.

Кхыча тайпа уйла хила йиш а яц цу хьаьнала къахьегаш боахкача дезале хьалкхийнача зӀамигача сага. Цун да Гагиев Дисига Гаьги Назрановски района Ӏаьлий-Юртарча бархӀ шерарча школе хьехархо ва. Нана — Гагиева Марет Ӏалаудиновна совхозе болх беш я. Мухьмадал зӀамагӀа кхы а ялх бер да цар. Уж берригаш а хьаьнала къахьега, миччахьа бале, шоай декхар цӀена кхоачашде Ӏомабеш ба.

Х. ГИРЕЕВА.

ГРУЗИНСКИ ССР. Тбилисе пригороде уллача Коджорски берий цӀенна шефство лелаелга шоашта дӀатӀаийдад «Электровозостроитель» яхача Тбилисски производственни объединене кузнечни цеха комсомольцаша. Шефаша субботник долча хана даькхача ахчах шоаш хӀара кӀирандийнахьа лаьрхӀача берашта совгӀаташ эцаргда.

СУРТА ТӀА: шефаш берий цӀагӀа хьалкхебераш болча хьоашалгӀа.

Э. РАСОЕВА сурт. ТАСС фотохроника.

ЦӀаькха а гриппах

Лора хьехамаш

Грипп яха лазар доаржадеш йола вирус дика Ӏомаяь я, хӀаьта а цу лазарах дукха нах цамогаш хул. Из лазар къаьстта коттдоал Ӏайи, ахкан юккъеи.

Укх шера февраль бетта Грозне гучаваьннав гриппах цамогаш хинна бӀаьнел совгӀа саг. Цудухьа ерригача дарбан профилактически учрежденешка шоай балха йола графикаш хийцай. Гриппех цамогаш хиннараш къаьсттача кабинеташка тӀанйбу лораша. Больницашка карантин оттаяй, цӀагӀа бадарашта лораш дӀа а ухаш дарба ду.

Гриппана духьала хьахулаш йола иммунитет чӀоагӀа яле а, из лазар цӀаькха юха а кхеташ хилара бахьан да, вирус хувцалуш хилар, къаьстта «А» — тайпара йола вирус. Цудухьа цунна дарба де, профилактика е хала хул. ХӀара вакцина ши-шийй тайпара гриппа профилактика еш я.

Укх тӀехьарча хана цхьа хӀама да гриппах лаьца белгалдаккха дезаш. ДӀадахача шерашка из лазар арахьара хьачукхухьача хана, цунна профилактика е йиш яр. ХӀанза из цхьаннахьа ди-дац ца ховш цӀаьхха хьагучадоал, цудухьа хала хул цунна профилактика е а, из дӀахо мишта хала хургда ха а. Нохч-ГӀалгӀайчен доазон тӀа 1986 шера «В», «И» — яха грипп хьадеш йола вирус цӀаьхха яьржар.

ХӀара шера, гурахьа, вай республике гриппа духьала профилактика еш вакцинаци ю. Из техараштa 2—3 кӀира даьлча, лазар юхатохаш иммунитет хьахул.

Лазар кхийттараштa дарба ду ремонтадин яхача молхаца. Лазар кхийтта ди-бийса даьнначул тӀехьагӀа 2—3 таблетка ремонтадин мала еза. Цул совгӀа чӀоагӀа лоархӀаме хӀама да, цамогаш вола саг лоравар, из къаьсттача цӀагӀа Ӏовужаваь, цига дийнахьа цкъа 5—10 минута фо кхетийтар. Цунца цӀагӀарча наха лазар дӀа ца далийтар духьа, унахочун пхьегӀаш, гата, метта хӀамаш къаьстта лелае еза.

Коллективашка лазар дӀа цадаржийтар духьа, лорае еза температурни режим, шеллал чуухургйоацаш кораш, наӀараш дӀакъовла деза, дукха нах чуухача моттигашка (тикашка, поликлиникашка) болх болча наха маскаш лелае еза.

Ӏана кийчо ца еш йисача учрежденешка, отопительни системаш еха а еха, температурни режим лорае йиш йоацаш йисача моттигашка, гриппах дукха нах цамогаш а хинна, уж учрежденеши, школаши дӀакъовла езаш хилар.

Грозне цу бахьанца дӀакъайла хиннай №№ 1, 2, 3, 5, 7, 8, 14, 31, 36, 38, 51, 60 йола школаш, Ленински районера учебно-производственни комбинат, № 6 йола школа-интернат, № 7 йола музыкальни школа, «Красный молот» яхача завода производственни цехаш, «Автоспецоборудование», иштта кхыяраш а.

Грознерча халкъа депутата совета исполкомо 3.02.82 ш. яьча № 30 йолча распоряженеца декхарийла баьб. Общественни кхачан торговле, коммунальни боахама болхлой, медицински болхлой, деша даха ха йоацача учрежденей болхлой гриппах цамогаш ца хилийта дизза вӀашта диллача марле маскаш лелае еза.

Городе общественни кхачан предприятешка, ерригача культурно-просветительни, зрелищни учрежденешка, школашка, деша даха ха йоацача берий учрежденешка, ерригача организацешка цӀенхаштта кхоачаш де деза санитарно-гигиенически гӀулакхаш, дизинфекце средствашца помещенеш цӀенъе, температурни режим лоаттае, дийнахьа шозза-кхозза фо кхетийта деза лечпрофучрежденей помещенешка, школашка, деша даха ха йоацача берий учрежденешка, кварцеви лампашца облучени е еза.

Зрелищни учрежденешка сеансашта юкъе 25 минот ха йита еза. Дешархоштеи, деша даха ха йоацаш долча бераштеи юкъе массови мероприятеш юкъера дӀаяха еза.

Предприятей, учрежденей организацей кулгалхоша цамогаш хиннараш гучабахараи, нахах дӀакъоастабаран санитарни постий болх вӀаштӀехьбакха, ЛПУ заявкаях гриппах цамогаш хиннарашка цӀагӀа хьажара дарба дара профилактически учрежденешта кхы тӀа транспорт яла еза.

ХӀаьта фу де йиш я хӀара сага гриппа профилактика е? ЦӀаькха а хьалха доакх аз, нагахь санна дика могаш воацаш хете, балха ца вахача бакъахьа да, хӀана аьлча, грипп эггара кхераме да цамогаш волчоа а, цунна гонахьарча наха а хьалхарча шин дийнахьа.

Гриппа духьалара къовсам лоаттабара пачхалкхен юкъара декхар да, цу къовсама берригаш оарцагӀа бала беза.

Л. ЗЕРНОВА, эпидемиолог.

Белам а белхам а

«МОРЖ» ХИЛА КИЙЧЛУШ ВА

ДӀадахача шоаттдийнахьа дог дика хинна араваьлар шийй цӀагӀара Малгобеке ваха Б. Бабхоев. Из гӀозвала бахьан долаш а дар: балха кӀира чакх а даьнна, салоӀа денош дар. ТӀаккха салоӀача дийнахьа эггара хьалха дагадохар фуд? Шеко яц, из дегӀа тӀа цӀено елгеи лувчалгеи хилар. ЦӀаьхха из уйла ессар Б. Бабхоева керта чу а.

Бухь билла города юкъе йоаллача бане вахар из. Шйй аргӀа хьатӀакхаччалца сабар а даь, эппаз денна билет а нйца, зала чу ваьлар из. Эггара хьалха бӀарг тӀаэттар хйй хьаухача кранташтa — уж ерригаш еха а чӀоагӀагӀа дӀа мел къовл дукхагӀа хйй Ӏоухаш а яр.

— ХӀама дергдац, — лаьрхӀар Б. Бабхоева, — цхьа дегӀар хургда-кх укхагӀа.

ШоллагӀа бӀарг тӀаэттар тазашта: керта тӀа ӀотӀа а дегӀа хьалхьежача ниисса ах сигале гургйолаш Ӏургаш даьнна дар уж. — ХӀама дергдац, — лаьрхӀар Б. Бабхоева, — кхы мел са даь цӀагӀара дена да ераш.

КхоалагӀа бӀарг тӀаоттаргболаш вар Б. Бабхоев, цхьа шийй тайпарча хьажо мераж йикъа мара. — ХӀама дергдац, — лаьрхӀар цо, — набахте мичйй ер, дагадеххача хана аравала йиш ма йий са.

Кастта кертах а дегӀах а сапа а хьекха, чоп баьккха ваьлар Б. Бабхоев. ГӀадвахар из, паргӀата ваьлар, борд-бордагӀа велавелар. Дика хийтар цунна ше укхаза ниисвенна.

Цхьабакъда, сапа хьокхача юкъа, кранта чура цо таз дизза хьанийца хйй кхоачаделар. ХӀама дергдац, лаьрхӀар цо, кердадар хьаэцаргда-кх. Бакъда, гӀулакх цунна вӀалла дагадоацача тайпара хилар. Кранта чура хьадетта хйй ша санна шийла дар. Сихха шийла хйй кхерга бата тӀара чоп дӀа а баькха, бӀаргаш мукъадаллалца сабар а даь, дӀа-хьа хьежар Б. Бабхоев. Из санна бохам хинна, шоаш фу дергда ца ховш хьувзараш дукха бар. Ловча, — лаьрхӀар цо, — со санна кхыбараш а ма бийй укхаза. Парилка чу а ваха, дӀайха хйй хьахецалца сабар дича даьннад гӀулакх.

Парилка чу иттех саг вар. Царех цхьаккха а вацар шийй лоӀамагӀа укхаза вена, берригаш а дӀайха хйй хьахецарга хьежаш бар. Иштта багӀаш тоъал ха яьлар. Тешанза баьлар нах гӀулакх бокъалгахьа дерзаргхиларах, яппараш е баьлар. Цхьабараш гӀайгӀане, бат увзаш бӀарахьежар шийла хйй хьадеттача кранташта, даьссача тазашта. ДукхагӀбараш Ӏебаланзар, гарре эгабеш, лувча болабелар.

Наха детта цӀогӀарч а хеза, зале чулийлхар бане болхлой а. Цхьан юкъа белабелар уж, тӀаккха бегаш бе болабелар.

— Шо ма чӀоагӀа кура нах да, — аьлар цар. — Цхулача даьлча, шийла хйй долаш ма дий. Бат йилла йиш я. ХӀаьта лувча-м цӀагӀа а мегаргда шоана. Хйила саг-м, даьра, вахав укх чура ше хьаварах дехкеваьнна. Ди юккъа хул тхо долча укх тайпара хӀамаш.

Б. Бабхоев шийлача хица лувча лоархӀаванзар. Кертах тата а хьекха, барзкъаш тӀа а дийха, шампанске шуша йера дӀаяха кеп мо, банера сихха ара а ийккха, цӀенгахьа хьийдар из.

— Ма сиха а воагӀа, — гӀадъяхар цӀеннана из бӀаргавайча. — Хьо морг вахийта мегаргва хьона цӀи яьннай аьнна дӀаала.

— Из литал, сесаг, — хьоаставелар Б. Бабхоев. — Лувча хйй тӀаоттадел вайна. ДегӀага во хьал да са.

Кастта тха редакце вера Б. Бабхоев. Цхьа хӀама къайла па хьош, хьадийцар цо шоаттдийнахьа хиннар.

— Нагахьа санна кхы цӀаькхаза бане ваха сайна дагадохе, «морж» хила Ӏомаургва со, — аьлар цо. — Бакъда, тамаш я-кх хана жеӀахьа кхы со цига воде».

Хьамсара газет дешараш! В истори оаха шуга дӀадовзийтад шийлача ваннашка лувча Ӏомавала безам болча из де йиш йола моттиг мичахьа я ховргдолаш. Аьттув балба шун!

М. МУРАТОВ.

КАРНАВАЛЕИ САМБЕИ

Бразильски карнавал самбоца вӀашагӀкхийттача денз кховзткъеи итт шу даьннад. Бразильски даь-дай ноаной карнавалашка полька, мазурка, танго е вальс хӀанзарча хозача мулаткаел кӀезигагӀа халха бийнаб аьнна ала йиш яц, хӀаьтта а...

1917 шера аргӀанарча карнавале цхьане грамофона диска тӀа «Телефона чу гӀолла» яха самба тӀа йола пластинка ӀотӀайиллар. Из ца ховш даь дика хӀама дар. ХӀаьта из дарах бразильски карнавала куц тӀанйцар.

Самба цкъарчоа массане а тӀанийцанзар, хӀана аьлча, цо негра, къеча сага культура хьахьокх. Из негритянски цӀенолгашка, къеча кварталашка-фавелашка хьакхеллай. Самбаца да духхьал халкъа дег тӀара доагӀа цӀенадар, цудухьа халкъ цун музыкаца иллеш лекх, халхадувл, доазол дехьарча, керттерча даькъе американски музыка новкъарле ешехье а.

Бразильцаш самбай кхоаненах тешаш ба. ЦӀи хезача композитора Жоа Ногейра самбои Клуб хьаяьй, бразильски музыкальни творчества из жӀовхьар лорадар духьа.

Рио-де-Жанейро.

Владислав ДМИТРИЕНКО. АПН соб. корр.

Редактор О. Б. ГАДАБОРШЕВ.

Хьамсара кинохьожараш!

20—25 феврале кхаччалца г. Грозне Советски киноискусства Къулбаседа-Кавказски пропаганда бюроси «Космос» яхача кинотеатрои шуга хьокхаргъя СССР Госфильма фондера гулдаьча доазол дехьарча комедийни фильмай программа.

«Полицейскеши къуйи» яха фильм. Итали (1952 ш.).

Режиссераш М. Моничелли, Стено.

Керттера ролаш ловзаю — А. Фабрице, Тотос.

ДӀадолалу 11—15—19 сахьат даьлча.

«Римски каникулаш» яха фильм. США (1953 ш.).

Режиссер Уильям Уайлер.

Керттера роль ловзаю — Одри Хепберна.

ДӀадолалу 9—13—17—20 сахьати 40 миноти яьлча.

Коллективни заявкаш дӀаэц укх телефонах 2-46-91.

ТЕЛЕВИДЕНИ

25 ФЕВРАЛЬ ЕРА

I ПРОГРАММА

6.30 — «120 минут».

8.35 — «Зимовье на Студеной». Телевизионни художественни фильм.

9.45 — XV Ӏан Олимпийски ловзараш. Хоккей. Финальни группа командай матч. 2-гӀеи, 3-гӀеи периодаш. Горнолыжни спорт. Гигантски слалом. Кхалнах. Калгарера передача.

11.50, 15.50, 16.40 — «Кердадараш».

15.40 — «Тревожные будни Кувейта». Телевизионни очерк.

16.10 — Музыкальни сокровищница. О. Респиги. «Рима цӀейш».

16.45 — Мультфильмаш. «Кхоча», «Плюхи Плихи».

17.05 — «Ялхайтта шу даьннеи боккхагӀеи».

17.50 — «Всей душой... Ленини Грузии. Дагалувцамаш, документаш». Документальни фильм.

18.40, 23.15 — «Тахан дунен тӀа».

19.00 — XV Ӏан Олимпийски ловзараш. Хоккей. Финальни группа командай матч. Калгарери передача.

21.00 — «Ха».

21.40 — Перестройка прожектор.

21.50 — «Виктория» яхача телевизионни художественни фильма премьера.

23.25 — «Театра директор». Цхьа акт йола В.-А. Моцарта комически опера.

II ПРОГРАММА

8.00 — Ӏуйрийнара гимнастика.

8.15 — «Размышление», Ӏилма-популярни фильм.

8.35, 9.35 — Музыка. 5-гӀа класс. «Снегурочка» яха Н. А. Римски-Корсакова опера.

9.05 — Испански мотт, Ӏомабу 1-гӀа шу.

10.05 — «Россе Ӏилмай Академи», Ӏилма-популярни фильм.

10.35, 11.35 — Биологи. 7-гӀа класс. Грызунаши пхьагалаши.

11.05 — Испански мотт, Ӏомабу 2-гӀа шу.

12.05 — «ЙоккхагӀйола йиша». Художественни фильм.

13.40 — «Ӏаламца цхьа барт болаш», «Как аукнется...» «Ищи союзника в природе» яха телевизионни документальни фильмаш.

14.20, 23.50 — «Кердадараш».

15.20 — «Музыкальни киоск».

16.00 — «Праздники, которые ждут» яхача телевизионни документальни фильма премьера.

16.20 — XV Ӏан Олимпийски ловзараш. Хоккей. Финальни группа командай матч. Калгарера передача.

18.20 — «Кердадараш» (гӀалгӀай меттала).

18.25 — «Ханаца гӀа боахаш». Нохч-ГӀалгӀайчен Ленински комсомола преме лауреата, йоазонхочун С. Чахкиева 50 шу дизарга (гӀалгӀай меттала).

19.15 — «Нохч-ГӀалгӀайче». Информационни программа.

19.20 — «Битва за Москву». ШоллагӀа фильм. «Тайфун» яха 2-гӀа сери.

21.00 — «Ха».

21.40 — Перестройка прожектор.

21.50 — XV Ӏан Олимпийски ловзараш. Лыжни спорт. 20 км. Кхалнах. Калгарера передача.

23.20 — «Синий кот на белом снегу». Художника И. Е. Селиванова кхолламах долча документальни фильма премьера.

26 ФЕВРАЛЬ ПӀАЬРАСКА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минут.

8.35 — «Виктория». Художественни фильм.

10.00 — XV Ӏан Олимпийски ловзараш. Лыжни спорт. 20 км. Кхалнах. Калгарера передача.

11.30, 15.30, 16.35 — Кердадараш.

15.45 — Агропрома гӀулакхаш. «Кхоанарча ден маьхх». Телевизионни документальни фильма премьера.

16.05 — «Дирижера хетар». Фильма-концерта премьера.

16.40 — Горьковски студе телевидене программа.

17.40 — «ХӀана, сендухьа». Берашта лаьрхӀа передача.

18.10 — «Безаме фаьлг». Мультфильм.

18.25 — Экономически знаней лардаш. «Телеэко» яха журнал.

18.55 — Йоазонхочун дош. Х. Картера беседа (Канада).

19.05 — Тахан дунен тӀа.

19.25 — Экрана тӀа — кинокомеди. «Бриллиантови кулг».

21.00 — Ха.

21.40 — Перестройка прожектор.

21.50 — XV Ӏан Олимпийски ловзараш. Биатлон. Калгарера трансляци.

23.00 — Интерсигнал.

23.30 — XV Ӏан Олимпийски ловзараш. Хоккей. Финальни группа командай матч. Калгарера передача.

II ПРОГРАММА

8.00 — Ӏуйрийнара гимнастика.

8.15 — Ӏилма-довзийтара фильм.

8.35, 9.35 — Г. К. Паустовский. «Мещерская сторона». 6 класс.

9.05 — Английски мотт. Ӏомабу 1-гӀа шу.

10.05 — СПТУ дешархошта. Эстетически кхетам балар. Саги хӀамаши.

10.35, 11.35 — Музыка. 7 класс. М. П. Мусоргский.

11.05 — Английски мотт. Ӏомабу 2-гӀа шу.

12.05 — Документальни фильм.

12.55 — «Юртара сахьат».

13.55, 23.20 — Кердадараш.

14.00 — «Хьалхара дегагӀозаленаш». Художественни фильм. 3 сери.

16.15 — Кердадараш (нохчий меттала).

16.20 — Документальни фильм.

17.20 — ТӀема музыка оркестр. Концерт.

17.45 — Кагирхой экран.

18.15 — «Хьайбаш леладерий Ӏан гӀулакхаш» (гӀалгӀай меттала).

18.40 — «Нохч-ГӀалгӀайче». Информационни программа.

18.55 — «Шоана, бераш». «СелаӀад» яха журнал (нохчий меттала).

19.15 — «Импульс». Публицистически передача.

20.15 — XV Ӏан Олимпийски ловзараш. Горнолыжни спорт. МаӀанах. Калгарера передача.

21.00 — Ха.

21.40 — Перестройка прожектор.

21.50 — Доазол дехьарча фильма экран. «Хьоца хилча дунено дог гӀоздоах са». (ЧССР).

23.05 — «Долчча бесса». Фильма-концерта премьера. (Таллин).

РАДИО

25 ФЕВРАЛЬ ЕРА

7.45 ДегӀаухалга юхатетташ. Хаоттам.

7.55 — 8.00 Передача программа.

8.15 Республикански газетий обзор.

8.30 — 9.00 Юмористически дувцараш (нохчий меттала).

11.15 Политически экономически дешара системе. «Керттера дар эффективности дикали» (нохчий меттала).

11.30 — Ӏилма — производствана.

11.45 — 12.00 «Ханал хьалха бувлараш» (гӀалгӀай меттала).

15.15 — 15.30 «Мишта кийчо яьй бӀаьстан-кхашкарча балхашта?» Малгобекски районера передача (гӀалгӀай меттала).

17.15 Передачай программа. Хаоттам.

17.16 Музыкальни программа. «Сийле а илли а шоана хилда хьамсара къахьегамхой».

18.00 Керда хоамаш.

18.30 Объявленеш.

18.40 «Вахарен дин» яха радиожурнал (гӀалгӀай меттала).

18.55 — 19.00 Музыка.

26 ФЕВРАЛЬ ПӀАЬРАСКА

7.45 — 8.00 «Сельские зори». Хаоттам.

8.15 Республикански газетий обзор.

8.25 Передачай программа.

8.30 «Интернационализм — вай вахара закон» (нохчий меттала).

11.15 — 12.00 «Халкъий-вежарий музыка» яхача цикла тӀара передача.

15.15 — 15.30 Музыка.

17.15 Передачай программа. Хаоттам.

17.16 «Хозрасчет: гӀулакхаши проблемаши» (гӀалгӀай меттала).

17.31 «ЦӀе сийгаш» (гӀалгӀай меттала).

18.00 Керда хоамаш.

18.30 Объявленеш.

Хаоттам

Тахан республике гӀоллеи Грознеи морхаш а йолаш, йоачан а йоацаш, цхьайолча моттигашка ша билла а йолаш, малхбузехьара секунде 2—7 метр чӀоагӀа мух а хьекхаш хилеи фегара температура республике —3 +2, Грозне 0 +2 градус йолаш хилеи тарлу.

Кхоана морхаш а йолаш, йоачан а йоацаш, цхьайолча моттигашка дохк а доаллаш, тайп-тайпарча оагӀонашкахьара секунде 3—7 метр чӀоагӀа мух а хьекхаш хилеи фегара температура бийсана —4 —9, дийнахьа +1 +6 градус йолаш хилеи тарлу.

Метеостанци.

ТХА АДРЕС: 364907, г. Грозный, Маяковске, ул. 92. Телефонаш: редактора — 2-45-57; редактора заместителa — 2-85-07; бехкъохама секретара — 2-84-68; отделий: партийни вахара — 2-80-12, 254-04; промышленностеи транспортен — 2-75-81, 2-65-01; юрта боахама — 2-47-84, 2-90-66; культура — 2-64-75, 2-75-78; письмой — 2-85-64; машинописни бюро — 2-89-51; корректорске — 2-89-88.

НАШ АДРЕС: 364907 г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 2-45-57; заместителя редактора — 2-85-07; ответственного секретаря — 2-84-68; отделов: партийной жизни — 2-53-12, 2-54-04; промышленности и транспорта — 2-75-81, 2-65-01; сельского хозяйства — 2-90-66, 2-47-84; культуры — 2-64-75, 2-75-78; писем — 2-85-64; машинописное бюро — 2-89-51; корректорская — 2-89-88.

Газет арадувл шинареи, ереи, шоаттеи деношка

СФ03017. «Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92. Заказ № 655.